Nr 89.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till förordning om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel m. m.; given Stockholms slott den 25 januari 1935.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över handelsärenden för denna dag, föreslå riksdagen att antaga härvid fogade förslag till förordning om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel m. m.

Under Hans Maj:ts
Min allernådigste Konungs och Herres frånvaro:
enligt Dess nådiga beslut:

GUSTAF ADOLF.

Fritjof Ekman.

Förslag

till

förordning om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel m. m.

Härigenom förordnas som följer:

1 §.

Ej må någon bedriva tillverkning av krigsmateriel i riket utan att Konungen därtill givit tillstånd. Sådant tillstånd må, såvitt icke fråga är allenast om tillverkning i ringa omfattning, icke meddelas annan än svensk medborgare, svenskt handelsbolag, däri ej finnes utländsk bolagsman, eller svenskt aktiebolag, vars aktier äro ställda till viss man och i vars bolagsordning intagits förbehåll, som avses i 2 § lagen den 30 maj 1916 (nr 156) om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom eller gruva eller aktier i vissa bolag m. m. Tillstånd meddelas tills vidare och må av Konungen återkallas, när skäl därtill äro.

Vad med krigsmateriel i denna förordning förstås, därom förordnar Konungen.

Denna förordning äger icke tillämpning på kronans fabriker, verkstäder eller förråd.

2 §.

Ansökan om tillstånd att bedriva tillverkning av krigsmateriel skall innehålla uppgift om det ställe, varest tillverkningen skall äga rum, och det eller de slag av krigsmateriel, sökanden ämnar tillverka.

Vid beviljande av tillstånd meddelar Konungen de föreskrifter och villkor, som kunna finnas erforderliga för tillståndets åtnjutande.

3 §.

Tillverkning av krigsmateriel skall på sätt nedan sägs stå under kontroll av den myndighet Konungen bestämmer.

Närmare föreskrifter angående denna myndighets organisation och verksamhet meddelas av Konungen.

4 §.

Det åligger tillverkare av krigsmateriel att enligt de närmare föreskrifter, som av Konungen meddelas, till kontrollmyndigheten avlämna på tro och heder avgiven deklaration rörande av honom bedriven tillverkning av krigsmateriel.

5 §.

Tillverkare av krigsmateriel skall hålla sina handelsböcker med tillhörande handlingar, såvitt de avse tillverkning av krigsmateriel, tillgängliga för kontrollmyndigheten.

Sådan tillverkare åligger vidare att för tillsyn bereda kontrollmyndigheten tillhörande tjänsteman närhelst han det fordrar tillträde till fabrik, där tillverkning av krigsmateriel bedrives, att meddela kontrollmyndigheten alla av densamma begärda upplysningar angående inneliggande beställningar, tillverkningen samt därmed sammanhängande förhållanden ävensom att i övrigt ställa sig till efterrättelse de föreskrifter, som av Konungen eller kontrollmyndigheten meddelas för erhållande av en betryggande kontroll över det behöriga fullgörandet av deklarationsplikten samt uppfyllandet i övrigt av meddelade föreskrifter och villkor.

6 §.

Till bestridande av kostnaderna för kontrollmyndighetens organisation och verksamhet skall tillverkare av krigsmateriel årligen erlägga bidrag enligt bestämmelser, som meddelas av Konungen. Detta bidrag utgår efter visst för samtliga tillverkare lika förhållande till det fakturerade värdet av försåld krigsmateriel.

7 §.

Konungen må förordna, att verksamhet här i riket såsom agent för tillverkare av krigsmateriel icke må utövas utan Konungens tillstånd.

Har sådant förordnande givits, äge Konungen vid beviljande av tillstånd meddela de föreskrifter och villkor, vilka kunna finnas erforderliga för tillståndets åtnjutande.

8 §.

Tillverkar någon utan att därtill hava erhållit behörigt tillstånd krigsmateriel, straffes med dagsböter eller fängelse och have förverkat vad som olovligen tillverkats.

Äro omständigheterna synnerligen mildrande, äge rätten pröva, huruvida egendomen skall vara förverkad.

Kan egendom, som förklarats förverkad, ej tillrättaskaffas, skall dess värde gäldas.

9 §.

Underlåter den, som erhållit tillstånd att bedriva tillverkning av krigsmateriel, att ställa sig till efterrättelse vad enligt denna förordning eller med stöd av densamma meddelade föreskrifter åligger honom; eller

avgiver han i deklaration eller eljest angående omständigheter, varom

det jämlikt denna förordning åligger honom att lämna upplysning, mot bättre vetande oriktig eller ofullständig uppgift,

straffes med dagsböter.

10 §.

Ämbets- eller tjänsteman, vilken på grund av sin befattning med ärende, som i denna förordning avses, erhållit del av bokföring, handling eller upplysning, som i 5 § sägs, må ej i vidare mån än som påkallas av hans tjänsteutövning yppa affärsförhållande, varom han sålunda erhållit kännedom.

11 §.

Den som under tid, då han är ställd under tilltal för förseelse mot denna förordning, fortsätter samma förseelse, skall, när han därtill varder lagligen förvunnen, för varje gång stämning därför utfärdats och delgivits fällas till särskilt ansvar.

12 §.

Åtal för förseelse mot denna förordning anhängiggöres vid allmän domstol.

Förseelse, som i 8 eller 9 § avses, åtalas av allmän åklagare efter angivelse av kontrollmyndigheten.

13 §.

Böter, som utdömas enligt denna förordning, samt egendom, som är förverkad, ävensom belopp, som utgives i stället för dylik egendom, tillfalla kronan. Saknas tillgång till böternas gäldande, skola de förvandlas enligt allmän strafflag.

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 1935.

Vill den, som vid tiden för förordningens ikraftträdande bedriver tillverkning av krigsmateriel, fortsätta rörelsen, skall han senast den 30 september 1935 göra ansökan som i 2 § sägs. Utan särskilt tillstånd må rörelsen därefter fortsättas till dess ansökningen prövats.

Utdrag av protokollet över handelsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 25 januari 1935.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena SANDLER, statsråden UNDÉN, SCHLYTER, WIGFORSS, MÖLLER, LEVINSON, VENNERSTRÖM, LEO, ENGBERG, EKMAN, SKÖLD.

Chefen för handelsdepartementet, statsrådet Ekman, anför efter gemensam beredning med ministern för utrikes ärendena samt cheferna för försvars- och finansdepartementen:

Vid redogörelse för de frågor, som tillhöra regleringen för budgetåret 1935/1936 av utgifterna under riksstatens tionde huvudtitel, anmälde jag, att särskilt tillkallade sakkunniga avgivit förslag rörande kontrollen av krigsmaterielproduktionen inom Sverige och att de sakkunnigas förslag borde genom särskild proposition föreläggas innevarande års riksdag. I statsverkspropositionen hava under handelsdepartementet upptagits vissa anslagsposter, vilka hava avseende å den ifrågasatta kontrollverksamheten. Jag ber nu att få upptaga frågan om erforderliga författningsbestämmelser i detta ämne.

Inledning.

Enligt statsrådsprotokollet över handelsärenden för den 4 november 1932 anförde statsministern vid föredragningen av frågan om igångsättande av utredning rörande kontroll över krigsmaterielproduktionen bland annat följande:

Alltsedan världskriget hade i vårt land exportförbud varit rådande för olika slag av krigsmateriel. Från detta förbud ägde Kungl. Maj:t medgiva licens och förbudets uppgift vore väsentligen att möjliggöra en viss kontroll över exporten av dylik materiel. Numera hade detta licenssystem anpassats efter en internationell konvention — »vapenhandelskonventionen» — rörande kontroll av den internationella handeln med vapen, ammunition och krigsmateriel, dagtecknad den 17 juni 1925, vilken konvention utarbetades på initiativ av Nationernas förbund och undertecknats av åtskilliga stater, däribland Sverige, men ännu ej blivit av erforderligt antal stater ratificerad. Syftet med denna konvention vore framför allt att förebygga utförsel av krigsmateriel till andra än statliga myndigheter eller av dem godkända enskilda mottagare i främmande land samt att åstadkomma en viss publicitet i avseende å den internationella handeln med krigsmateriel. I samband med internationella överlägg-

ningar om kontroll över utrikeshandeln med krigsmateriel hade även uppmärksammats det ännu betydelsefullare problemet om kontroll över *tillverkningen* av sådan materiel. Såsom framhållits i Kungl. Maj:ts proposition nr 111 till 1930 års riksdag hade antagandet av vapenhandelskonventionen vid 1925 års internationella konferens i ämnet förbundits med den uttryckliga förklaringen, att konventionen borde efterföljas av ett avtal rörande kontroll och publicitet beträffande tillverkningen av krigsmateriel. Men redan tidigare hade sistnämnda fråga varit föremål för utredning inom Nationernas förbund. Utgångspunkten för hela problemets upptagande till undersökning hade varit en bestämmelse i akten för Nationernas förbund, vilken gåve uttryck för de till förbundet anslutna staternas principiella syn på problemet och på riktlinjerna för dess lösande. Artikel 8 moment 5 i förbundsakten innehölle följande principförklaring: »Förbundets medlemmar, som äro eniga om att tillverkningen genom enskilda företag av ammunition och krigsmateriel giver anledning till allvarliga betänkligheter, uppdraga åt rådet att taga under övervägande, huru de skadliga verkningarna av sådan enskild tillverkning må kunna förebyggas, varvid behörig hänsyn skall tagas till de behov, som förefinnas hos sådana medlemmar av förbundet, som icke äro i stånd att själva tillverka den ammunition och krigsmateriel, som är erforderlig för deras säkerhet.» Att krigsmaterielindustrien inom vissa länder haft ett ödesdigert inflytande å den händelseutveckling, som ledde till världskriget, torde efter allt som därom framkommit icke kunna bestridas. När det under senare år gällt att finna utvägar att kontrollera de i denna industri förankrade enskilda intressena och förebygga inflytelser från rustningsindustrien på staternas politik, hade dock utpräglade meningsskiljaktigheter gjort sig gällande. Framförda uppslag att förverkliga nyss citerade stadgande i förbundsakten genom förstatligande av rustningsindustrien eller genom andra effektiva kontrollåtgärder hade rönt motstånd från skilda håll. Krigsmaterielindustrien hade ju också i åtskilliga länder en avsevärd betydelse såsom näringsgren, och denna industri hade mångenstädes även under så svåra depressionstider som den nuvarande kunnat glädja sig åt oförminskad eller ökad avsättning av sina produkter. Det officiella motståndet från regeringarnas sida mot varje verklig begränsning av den fria företagsamheten på detta område hade under de internationella förhandlingarna visat sig starkare än som bort kunna väntas med hänsyn till förbundsaktens principbestämmelse i ämnet. Samtidigt hade dock även en omfattande opinion i motsatt riktning gjort sig påmind. Även inom de utredningskommittéer, som enligt Nationernas förbunds uppdrag sysslat med problemet, hade denna opinion kommit till uttryck.

Efter att hava erinrat om att den då pågående nedrustningskonferensen den 23 juli 1932 tillsatt en särskild studiekommitté med uppdrag att på nytt undersöka den sålunda berörda frågan fortsatte statsministern:

Sverige befunne sig bland de länder, som hade en ganska betydande enskild krigsmaterielindustri. Vid olika tillfällen, då det gällt att från svensk sida förbereda ståndpunkttagandet till hithörande spörsmål i anledning av Nationernas förbunds rundfrågor i ämnet, hade av enskilda och myndigheter gjorts gällande, att några missbruk eller olägenheter av en okontrollerad enskild krigsmaterielindustri icke försports i vårt land. Även om så skulle vara fallet, vore det emellertid uppenbart, att

Sverige icke finge undandraga sig att medverka till en kontroll över krigsmaterielindustrien, som från internationell synpunkt vore önskvärd. Enligt regeringens mening borde vårt land mera aktivt än dittills lämna sin medverkan till försöken att på internationell grundval bygga upp ett effektivt kontrollsystem. Därest ett tillfredsställande förslag framkomme under nedrustningskonferensens fortsatta arbeten, borde detsamma från svensk sida stödjas. Det syntes erforderligt att, oavsett huruvida en internationell konvention kunde åvägabringas under den närmaste tiden eller icke, vi för egen del vidtoge sådana åtgärder, att fullständig statlig kontroll erhölles över den svenska produktionen av krigsmateriel. Att till äventyrs enskilda ekonomiska intressen därvid måste lida intrång kunde ej få vara ett avgörande hinder för anordningar, som ur synpunkten av en följdriktig fredspolitik påkallades. Beträffande sättet för genomförande av en kontroll över krigsmaterielindustrien i Sverige kunde olika möjligheter tänkas. Den säkraste metoden vore utan tvivel att — efter viss övergångstid — införa förbud för enskild tillverkning av krigsmateriel. Sådan tillverkning skulle därmed bliva föremål för statsmonopol. Detta system hade under de internationella förhandlingarna i frågan förordats från flera håll såsom ett nödvändigt led i ett fullt effektivt internationellt kontrollsystem och helt nyss rekommenderats i en resolution av den franska deputeradekammaren. Från andra håll hade ifrågasatts genomförandet på lagstiftningens väg av olika slags garantier, varigenom viktigare olägenheter av den enskilda tillverkningen skulle förebyggas och inflytande på de enskilda företagen tryggas.

Slutligen framhöll statsministern, att de sakkunniga borde vid den utredning, som skulle verkställas, även undersöka, huruvida produktionen för export borde — vare sig statsmonopol infördes eller ej — av utrikespolitiska skäl begränsas. Därvid skulle erforderlig hänsyn tagas jämväl till det försvarspolitiska intresset av en inhemsk tillverkning av krigsmateriel.

Kungl. Maj:t bemyndigade chefen för handelsdepartementet att tillkalla högst tre sakkunniga för att verkställa utredning av frågan i vad mån och på vad sätt ur kontrollsynpunkt effektiva inskränkningar i den fria produktionen av krigsmateriel kunde genomföras samt därvid särskilt undersöka möjligheten och sättet för ett statsmonopols inrättande. Med stöd därav anmodade jag den 29 november 1932 ledamoten av riksdagens första kammare överdirektören C. E. Svensson, envoyén E. C:son Boheman samt överstelöjtnanten K. A. Bratt att verkställa den ifrågakomna utredningen, därvid Svensson skulle leda utredningsarbetet.

De sålunda utsedda sakkunniga, vilka för sig antogo benämningen *1932 års krigsmaterielberedning*, avgåvo den 3 mars 1934 betänkande och förslag rörande kontrollen av krigsmaterielproduktionen inom Sverige. Beredningen har meddelat, att Boheman på grund av vistelse utom riket icke kunnat deltaga i beredningens arbete annat än under vissa kortare perioder, senast i september månad 1933, och att han icke deltagit i utarbetandet av beredningens yttrande och förslag.

1925 års vapenhandelskonvention.

Beträffande den i statsministerns anförande omnämnda vapenhandelskonventionen vill jag — under hänvisning i övrigt till propositionen 111/1930 — här endast erinra, att ratificering av densamma för Sveriges vidkommande godkändes av riksdagen år 1930, dock under förbehåll att konventionens ikraftträdande för Sveriges del skulle göras beroende av att den trädde i tillämpning samtidigt även för Amerikas Förenta Stater, Belgien, Italien, Spanien, Storbritannien och Tjeckoslovakien samt de vapenproducerande stater i övrigt, vilka Kungl. Maj:t efter prövning av omständigheterna och med hänsyn till det förhandenvarande läget kunde finna skäligt angiva. Konventionen har ännu icke ratificerats av Sverige. Densamma skall träda i kraft fyra månader efter det att den ratificerats av fjorton stater. Så har dock ännu icke skett.

I samband med nedrustningskonferensen har frågan om en revision av konventionens system behandlats och förslag i sådant syfte utarbetats.

Det fortsatta internationella arbetet.

Som i statsministerns anförande framhållits, hade vid tidpunkten för krigsmaterielberedningens tillkallande trots upprepade försök någon internationell enighet icke kunnat uppnås ifråga om förstatligande av den enskilda rustningsindustrien eller åvägabringande av andra effektiva kontrollåtgärder beträffande krigsmaterieltillverkningen i de olika länderna.

Under åren 1932 och 1933 diskuterades ifrågavarande spörsmål i samband med nedrustningskonferensen såväl inom konferensens huvudutskott som inom dess »kommitté för reglementeringen av handeln med samt den enskilda och statliga tillverkningen av vapen och krigsmateriel» och inom en särskild underkommitté för undersökning av krigsmaterieltillverkningen. I samtliga instanser gjorde sig därvid emellertid alltjämt betydande meningsskiljaktigheter gällande. Den särskilda underkommitténs den 17 februari 1933 avgivna rapport utgjorde sålunda egentligen endast en analys av de motsatta ståndpunkter, som omfattades av de olika staternas ombud.

Under år 1934 hava däremot vid det förberedande arbetet inom nedrustningskonferensens vederbörande kommittéer vissa positiva resultat uppnåtts ifråga om såväl handeln med som tillverkningen av krigsmateriel. Inom konferensens underkommitté för krigsmaterieltillverkningen hava sålunda — med ledning av vissa från en delegation för Amerikas Förenta Stater framförda synpunkter — i juni 1934 utarbetats nio *preliminära artiklar* innebärande förslag till internationell överenskommelse i ämnet. Artiklarna, som därefter vid sammanträde den 2 juli 1934 be-

handlats av »kommittén för reglementeringen av handeln med samt den enskilda och statliga tillverkningen av vapen och krigsmateriel», hava i sak icke mött motstånd från något av de vid sammanträdet närvarande regeringsombuden. Sammanlagt voro därvid tjugo stater representerade, bland dem Sverige, Amerikas Förenta Stater, Belgien, Japan, Frankrike, Spanien, Storbritannien och Tjeckoslovakien. Den 23 juli 1934 framlades de preliminära artiklarna av nedrustningskonferensens ordförande för konferensens huvudutskott, därvid ordföranden, bland annat, särskilt framhöll önskvärdheten av att artiklarna bleve föremål för ingående granskning från vederbörande regeringars sida.

De preliminära artiklarna, vilka avse såväl den statliga som den enskilda handeln med och tillverkningen av krigsmateriel, innehålla i huvudsak följande: De fördragsslutande staterna påtaga sig, envar inom sitt område, det fulla ansvaret ifråga om tillverkningen av och handeln med ifrågavarande materiel. — Staterna förbinda sig att genom erforderliga lagstiftningsåtgärder trygga kontrollen över sådan tillverkning och handel. — Såväl för rätten att tillverka krigsmateriel som för utförsel och införsel av dylik materiel skola erfordras särskilda, av vederbörande regering meddelade licenser. — Tillverkningslicens, som skall gälla för viss tid, skall innehålla beskrivning av den krigsmateriel, vars tillverkning medgivits. Sådan licens skall dessutom föreskriva, att alla av tillverkaren mottagna beställningar omedelbart skola delgivas vederbörande regering. — Staterna skola till en ifrågasatt permanent nedrustningskommission fortlöpande översända *dels* förteckningar över statsföretag för krigsmaterieltillverkning *dels* avskrifter av samtliga licenser, som meddelas för tillverkning, införsel och utförsel av krigsmateriel, *dels* förteckning över av krigsmaterieltillverkare mottagna beställningar *dels ock* årligen vissa statistiska uppgifter rörande ifrågavarande tillverkning, införsel och utförsel. Nedrustningskommissionen skall snarast möjligt offentliggöra alla uppgifter som sålunda inkomma. — Staterna skola underkasta sig permanent och automatisk internationell kontroll ifråga om efterlevnaden av berörda föreskrifter. — Nyssnämnda kontroll skall utövas av permanenta nedrustningskommissionen. — Artiklarna innehålla dessutom vissa stadganden om rustningsbegränsning o. dyl., vilka förutsätta antagandet av en egentlig nedrustningskonvention.

Vid sammanträde i november 1934 med nedrustningskonferensens byrå har behandlats ett av konferensens ordförande framlagt förslag ifråga om programmet för konferensens fortsatta arbeten. Enligt förslaget — som föranlett uttryckliga förbehåll från italiensk och österrikisk sida — borde dessa arbeten tillsvidare inskränkas att avse frågor rörande *dels* upprättandet av en permanent nedrustningskommission, *dels* kontrollen över tillverkningen av och handeln med vapen och *dels* publicitet ifråga om militärbudgeterna. Vid nämnda sammanträde har därjämte av den amerikanska delegationen framlagts ett förslag till konvention rörande de två förstberörda frågorna, i vilket förslag nyss omförmälda »preliminära artiklar» i allt väsentligt inarbetats, bland annat i form av ett kapitel avseende »tillverkningen av vapen och krigsmateriel».

Åtgärder i vissa främmande länder.

I vissa länder hava statsmakterna, utan att avvakta en definitiv internationell lösning av hithörande spörsmål, redan vidtagit åtgärder, åsyftande skärpt statskontroll över den enskilda rustningsindustrien.

I *Belgien* har sålunda den 3 januari 1933 utfärdats en lag rörande tillverkning av och handel med vapen m. m., enligt vilken lag, bland annat, införts deklarationsplikt för tillverkare och försäljare av eldvapen samt delar och ammunition till eldvapen. I en tillämpningsförordning till nämnda lag har därefter stadgats, att ifrågavarande deklarationer skola ingivas till och särskilt registreras hos vederbörande kommunala myndigheter.

I *Danmark* har den 28 april 1934 utfärdats en lag om handel med samt tillverkning och innehav av vapen m. m. Lagen stadgar, bland annat, förbud mot att utan tillstånd av justitieministern eller den han därtill bemyndigar upptaga ny tillverkning av vissa kategorier krigsmateriel, huvudsakligen skjutvapen och ammunition därtill, handgranater, bomber och dylikt samt sprängämnen.

Hösten 1933 framlades i *franska* deputeradekammaren ett regeringsförslag om »inrättande av kontroll över tillverkning och försäljning av vapen». Förslaget stadgade förbud mot tillverkning av och handel med krigsmateriel (definierat med hänvisning till vapenhandelskonventionens begreppsbestämning) utan tillstånd av vederbörande ministerium. En särskild tillsyn skulle anordnas vid varje företag genom en representant för regeringen; denne skulle äga tillgång till fabrikens alla böcker, och de koncessionerade företagen skulle lämna fortlöpande uppgifter om rörelsen enligt enhetliga regler. Regeringsförslaget tillstyrktes med få jämkningar av kammarens finansutskott men har senare avförts från dagordningen.

Under år 1934 hava under olika ministärer i Frankrike framlagts två nya lagförslag, avseende bland annat införande av statskontroll beträffande tillverkningen av vapen och viss ammunition. Det första förslaget torde numera, efter inträffat ministärskifte, få anses förfallet. Det senare förslaget avser en lag angående införsel, tillverkning, försäljning och innehav av vapen. Ifråga om tillverkningen stadgar detta förslag, att envar, som ämnar ägna sig åt fabrikation av vapen, vapendelar, viss ammunition samt »redskap för angrepp och försvar», skall göra anmälan därom hos vederbörande departementsprefekt samt vara skyldig föra en särskild tillverknings- och försäljningsjournal. För tillverkning av vapen enligt vid franska krigsmakten använd modell skall erfordras tillstånd från vederbörande försvarsminister. Förslaget har ännu icke varit föremål för slutlig behandling.

I detta sammanhang torde även böra uppmärksammas, att senaten i *Amerikas Förenta Stater* genom beslut den 12 april 1934 tillsatt en sär-

skild kommitté för undersökning av bland annat ammunitions- och vapenfirmornas verksamhet inom landet samt frågan om upprättandet av statsmonopol för tillverkning av vapen, ammunition och annan krigsmateriel. I ett budskap till kongressen den 18 maj samma år har Förenta Staternas president utlovat, att kommitténs arbete komme att på allt sätt understödjas av regeringen. Kommitténs verksamhet, som påbörjades i september 1934, har i huvudsak bedrivits i form av förhör med representanter för de viktigare krigsmaterielfirmorna inom Amerikas Förenta Stater. Vid de hittills hållna förhören rörande dessa firmors försäljnings- och exportmetoder hava åtskilliga uppgifter framkommit, som måste anses bekräfta att tillvaron av en okontrollerad privat krigsmaterielindustri innebär betydande olägenheter och faror. Kommitténs undersökningar, som väckt stort uppseende i olika länder, hava även uppmärksammats och kommenterats i svensk press.

En undersökning rörande den privata rustningsindustrien liknande den i Amerikas Förenta Stater igångsatta har ifrågasatts även i *Storbritannien*. I ett anförande i underhuset den 22 november 1934 framhöll sålunda utrikesministern sir John Simon, att brittiska regeringen vore angelägen att pröva huruvida icke ett statsmonopol vore ett effektivt medel att förebygga de eventuella missförhållanden, privat vapentillverkning kunde medföra. I samband därmed yttrade utrikesministern, att en undersökning borde gå ut på huruvida det vore praktiskt och önskvärt att ett statsmonopol upprättades, huruvida det licenssystem, som i Storbritannien tillämpades med avseende å vapenexporten, vore fullt effektivt samt huruvida ett uppmuntrande av privata vinster av krigsmaterieltillverkningen ledde till olämpliga påtryckningar och icke önskvärd propaganda.

Exportförbudet å krigsmateriel.

I Sverige gällande bestämmelser om exportförbud å krigsmateriel återfinnas i kungörelsen den 19 december 1930 (nr 437) angående förbud mot utförsel från riket av vissa varor, vilken trädde i kraft den 1 januari 1931 och ersatte den då gällande exportförbudskungörelsen av den 20 juni 1918 (nr 411). Den nya författningen innebär huvudsakligen en anpassning i ämnet till den från och med den 1 januari 1930 gällande tulltaxan med tillhörande statistisk varuförteckning. Ändringar i och tillägg till 1930 års kungörelse hava företagits genom kungörelser den 3 mars 1933 (nr 67) och den 29 september 1933 (nr 560).

Exportförbudet omfattar även civila luftfartyg samt delar och tillbehör till luftfartyg. Undantagna äro dock luftfartyg, som gå i yrkesmässig trafik, eller sådana från utrikes ort till riket anlända luftfartyg av utländsk nationalitet, varmed luftfart inom svenskt område må äga rum.

Före 1927 avgjordes alla dispenser från nämnda utförselförbud av

Kungl. Maj:t från fall till fall (s. k. speciallicenser). Tidsbegränsning av licenserna förekom endast sällan. Nämnda år tillkommo emellertid vissa allmänna tillstånd (s. k. generella licenser), varigenom några större industriföretag erhöllo rätt att till ett antal uppräknade länder utföra sina under exportförbudet hörande tillverkningar, dock under iakttagande av särskilda villkor, som med hänsyn till bestämmelserna i 1925 års vapenhandelskonvention avpassats olika för varor, avsedda för militärt bruk, för militärt eller civilt bruk eller för enbart civilt bruk.

För närvarande gäller endast ett mycket begränsat fåtal *generella licenser*, vilka beviljats av Kungl. Maj:t under år 1928 och äro meddelade tills vidare. Enligt de närmare föreskrifterna kunna emellertid tillstånden, i vad de avse varor av militär eller militärcivil natur, icke användas för utförsel, innan en av vederbörande företag till handelsdepartementet för varje särskilt fall insänd handling med detaljerade uppgifter om den förestående leveransen efter granskning i departementet försetts med påteckning av departementschefen eller utav honom särskilt förordnad person, att hinder mot utförsel av de i handlingen angivna varorna icke möter. Vidare hava — med visst undantag — enligt beslut av Kungl. Maj:t den 19 december 1930 för tiden från och med den 1 januari 1931 villkoren för de generella tillstånden skärpts i vissa avseenden för att möjliggöra en ökad kontroll från handelsdepartementets sida. I anslutning härtill begränsas numera alltid vid påteckning av insänd handling giltighetstiden för påteckningen till en efter omständigheterna avpassad kortare tidrymd av högst omkring tre månader. Innan påteckning enligt meddelat förordnande verkställes, föredragas för departementschefen de handlingar, som av företaget åberopas för leveransen. Dessutom äger vid prövning av förutsättningarna för påteckning samråd rum med utrikesdepartementet.

Enligt de av Kungl. Maj:t år 1928 meddelade föreskrifterna uppgöres inom handelsdepartementet efter utgången av varje halvår med ledning av från tullverket till departementet insända avskrifter av exportangivningsinlagor en sammanställning av vad som under halvåret utförts på grund av de generella licenserna. Sammanställningen anmäles därefter för Kungl. Maj:t och bilägges statsrådsprotokollet.

Ansökningar om *speciallicenser* föredragas inför Kungl. Maj:t och avgöras, där fråga är om affärsmässig utförsel, efter samråd med utrikesdepartementet. Tidsbegränsning, som tidigare sällan förekom, har under senare år alltid brukat föreskrivas. Vid ansökning om speciallicens erfordras motsvarande handlingar som för påteckning enligt generella licenser. Skillnaden i handläggningen är sålunda huvudsakligen formell. Enligt Kungl. Maj:ts beslut den 29 september 1933 äger chefen för handelsdepartementet meddela tillstånd till utförsel av skjutvapen för jakt eller tävlingsändamål jämte tillhörande ammunition.

Krigsmaterielberedningens betänkande.

Innebörden av begreppet krigsmateriel.

Det av krigsmaterielberedningen avgivna betänkandet avhandlar till en början den innebörd, som i föreliggande fall bör givas åt begreppet krigsmateriel. Beredningen framhåller, att man, då man sökt klarlägga denna innebörd, haft att välja mellan två metoder: antingen att genom en allmän definition angiva de egenskaper ett varuslag måste ha för att räknas såsom krigsmateriel eller att direkt uppräkna de varor, vilka avses med beteckningen krigsmateriel. De försök, som av beredningen gjorts att genom en definition åvägabringa en riktig och lämplig avgränsning av begreppets innebörd, hade visat, att ett tillfredsställande resultat icke kunde nås på denna väg. Man hade därför måst tillgripa den andra metoden och upprätta en förteckning på de varuslag, vilka innefattades i utredningen.

Beredningen har tagit under omprövning i vad mån mer eller mindre bearbetade *halvfabrikat* till krigsmateriel i detta sammanhang skulle räknas såsom dylik materiel ävensom huruvida *specialmaskiner för framställning av krigsmateriel* borde medtagas i förteckningen. Beträffande den förra frågan har beredningen framhållit, att det ur kontrollsynpunkt skulle vara förmånligt om även halvfabrikaten kunde inräknas under begreppet krigsmateriel. Olika skäl talade emellertid emot ett dylikt förfarande. Särskilt vore därvid att beakta, att vissa halvfabrikat vore av den beskaffenheten att man ej kunde avgöra, huruvida de komme att slutbearbetas till fredsmateriel eller till krigsmateriel. Om ett dylikt halvfabrikat skulle underkastas eventuella restriktiva kontrollåtgärder, skulle jämväl en del av den med krigsmaterieltillverkning icke arbetande industrien bliva inbegripen under en eventuell tillverkningskontroll med därav följande uppenbara olägenheter. Beredningen har vid prövning av skälen för den ena eller andra metoden ansett sig böra begränsa utredningen till att endast gälla helfabrikaten och sålunda låtit sin utredning principiellt omfatta färdig krigsmateriel. Beredningen har i utredningen icke heller medtagit specialmaskiner för krigsmaterieltillverkning, beroende bland annat på att sådana maskiner förekomme i tämligen ringa utsträckning.

För att söka fastställa de varuslag, vilka vid utredningen skulle inbegripas i begreppet krigsmateriel, har beredningen därefter i första hand granskat vissa redan förefintliga uppräkningar och indelningar av krigsmateriel. Beredningen har emellertid icke funnit någon av dessa uppräkningar och indelningar böra läggas till grund för nu ifrågavarande förteckning av krigsmateriel.

Beredningen har i stället stannat vid att till krigsmateriel räkna de materielslag, vilka avsåges i förut berörda kungörelse angående förbud

mot utförsel ur riket av vissa varor. Det hade nämligen enligt beredningen synts uppenbart, att det skulle medföra stora fördelar, därest beredningens undersökningar rörande *tillverkningen* av krigsmateriel kunde avse samma varuslag, beträffande vilka åtgärder redan vidtagits inom vårt land ifråga om vapen*handeln*. I stort sett överensstämde även dessa varuslags rubriker med de i vapenhandelskonventionen uppräknade. Avvikelser förekomme endast i så måtto, att av de i konventionens kategoriindelning upptagna varuslagen ett fåtal icke vore underkastat exportförbud i vårt land.

Krigsmaterielomsättningen i Sverige.

I den följande delen av betänkandet lämnar beredningen först en redogörelse för den statliga krigsmaterieltillverkningen i Sverige åren 1927—1931, därpå en redogörelse för den privata krigsmaterieltillverkningen och exporten av krigsmateriel samt slutligen en sammanfattande översikt över krigsmaterielomsättningen i Sverige.

Beträffande *den statliga krigsmaterieltillverkningen* påpekar beredningen, att den statliga anskaffningen av krigsmateriel i vårt land i fredstid skedde antingen genom uppköp på den inhemska marknaden eller i utlandet eller genom tillverkning vid av staten ägda fabriker och verkstäder. Dessa statens krigsmaterielanläggningar vore dock avsedda att tjäna flera syften: dels nytillverkning för täckande av landets egna behov, dels reparation av skadad materiel, dels experiment och nykonstruktionsarbeten, dels vissa mobiliseringsarbeten, dels slutligen utbildningsverksamhet av personal. Vid en undersökning rörande statens egna anläggningar förelåge i vissa avseenden svårigheter att draga en gräns mellan nytillverknings- och reparationsarbeten. En del verkstäder vore enbart eller i huvudsak avsedda för det ena eller det andra slaget av verksamhet och beträffande dessa förelåge inga dylika svårigheter; vid andra åter förekomme båda verksamhetsgrenarna.

I fråga om *den privata krigsmaterieltillverkningen* i Sverige hade det, enligt vad beredningen framhåller, stött på vissa svårigheter att statistiskt belysa densamma. Anledningen därtill hade varit bland annat den förut påvisade svårigheten att noggrant definiera och avgränsa begreppet krigsmateriel. Det till grund för utredningen liggande statistiska materialet hade hämtats från kommerskollegii industristatistik, kommerskollegii handelsstatistik och handelsdepartementets uppgifter rörande beviljade licenser. Vidare hade uppgifter erhållits från de militära förvaltningsmyndigheterna angående inköp av krigsmateriel och slutligen hade de ifrågakommande företagen själva lämnat uppgifter till beredningen.

Industristatistiken grundade sig, påpekar beredningen, på självdeklarationer, avgivna av olika slags industriföretag enligt fastställda formulär, av vilka en del upptoge särskilda rubriker för krigsmateriel. Rubri-

ker saknades emellertid för flera materielslag och systemet för deklarationernas uppgörande syntes icke vara fullt tillfredsställande, om det gällde att erhålla en fullständig och kontrollerbar statistik över vår krigsmaterieltillverkning.

Beträffande handelsstatistiken anför beredningen, bland annat, följande:

Primärmaterialet utgjordes av varuanmälningar, avgivna till tullen från importören och exportören å särskilda blanketter. Nomenklaturen till denna statistik överensstämde, vad beträffar krigsmateriel, i görligaste mån med i vapenhandelskonventionens kategoriindelning ingående rubriker. En fullständig bild av krigsmaterialexporten skulle förmedelst denna statistik kunna erhållas, därest vederbörligen avgivna varuanmälningar — angivningsinlagor — innehölle riktiga uppgifter rörande det exporterade godsets beskaffenhet. Någon ingående kontroll över att detta verkligen vore fallet förelåge emellertid icke.

Vad slutligen angår handelsdepartementets uppgifter erinrar beredningen om att dessa i fråga om de generella licenserna grundade sig på de uppgifter, som erhållits från tullverket, och att beträffande speciallicenserna, för vilka sådana uppgifter saknades, det statistiska materialet grundade sig på de för licensernas erhållande meddelade upplysningarna angående exporterande företag, varuslag, kvantiteter och exportländer. Uppgifter angående exportvärden saknades vid speciallicenserna. Beredningen hade med hänsyn härtill och då sistnämnda statistiks material grundats på beviljade licenser men dessa icke med säkerhet helt toges i anspråk av företagen ansett handelsdepartementets exportlicensstatistik icke fullt belysande för exportens verkliga omfattning.

Av den sammanfattande översikten över krigsmaterielomsättningen i Sverige framgår, att under femårsperioden 1927—1931 i genomsnitt inom landet tillverkades för cirka 33 miljoner kronor krigsmateriel per år, varav vid statens fabriker för omkring 6 miljoner kronor eller omkring 18 procent och vid enskilda fabriker för omkring 27 miljoner kronor eller omkring 82 procent. Av den inom landet tillverkade materielen exporterades för cirka 13 miljoner kronor eller omkring 40 procent, under det att för omkring 20 miljoner kronor, motsvarande cirka 60 procent, förbrukades inom landet. Staten och utlandet konsumerade ungefär två femtedelar vardera av denna materiel och enskilda omkring en femtedel. Dessutom förbrukades i Sverige en importerad kvantitet av omkring 3 miljoner kronors värde.

Sveriges totalexport åren 1927—1931 uppgick till i genomsnitt 1.5 miljarder kronor årligen. Härav kom på krigsmaterielexporten cirka 13 miljoner kronor eller cirka 1 procent av den totala. Då vår industriella årsproduktion under samma tid uppgick till 4.7 miljarder kronor, utgjorde krigsmaterieltillverkningen med 33 miljoner kronor sålunda 0.7 procent av denna summa. Rörande Sveriges internationella betydelse som vapenproducerande land har av beredningen, med hänsyn till att hithörande sta-

tistiska material är synnerligen bristfälligt, endast den anteckningen gjorts, att Sveriges andel av den totala världsexporten av krigsmateriel torde kunna anslås till omkring 5 à 6 procent i genomsnitt för åren 1927—1931.

Krigsmaterieltillverkning försiggick under ifrågavarande period vid ett hundratal företag, varav nio statliga.

Den av staten förbrukade materielen tillverkades till omkring 40 procent av staten själv, till omkring 50 procent av enskilda företag samt till omkring 10 procent av utländska företag.

Vad slutligen beträffar den svenska krigsmaterielproduktionens utveckling under åren 1932 och 1933 har beredningen konstaterat att, frånsett vissa mindre förskjutningar i siffrorna, den enda betydelsefulla ändringen gäller den svenska industriens exportsiffror. Utförseln av krigsmateriel från svenska fabriker, vilken för perioden 1927—1931 uppgick till ett medeltal av 13.2 miljoner kronor, nådde under åren 1932 och 1933 i genomsnitt upp till 20.3 miljoner kronor.

Krigsmaterieltillverkningen, sedd ur försvarsväsendets synpunkt.

I ett följande avsnitt av betänkandet behandlar beredningen krigsmaterieltillverkningen, sedd ur försvarsväsendets synpunkt. För belysande av denna tillverknings betydelse i fred och under krig har beredningen inhämtat yttranden i ämnet från vissa militära sakkunniga.

Under rubriken »allmänna synpunkter» framhåller beredningen, att under den givna förutsättningen, att ett land i händelse av angrepp skall militärt försvaras, man kan utan ingående prövning fastslå, att såväl tillvaron i fred av erforderlig krigsmateriel som möjligheten att vid krigsutbrott öka materielbeståndet liksom att under krig ersätta uppstående materielförluster är av grundläggande betydelse för försvarsväsendets möjlighet att fylla sina uppgifter.

Beredningen påpekar vidare, att det sedan lång tid tillbaka gällande förhållandet, att de levande försvarskrafterna i hög grad vore beroende av de döda stridsmedlen — d. v. s. krigsmaterielen — av världskriget till ytterlighet betonats och att man kunde förutse, att den starka tekniska utvecklingen på stridsmedlens område alljämt skulle komma att öka fordringarna i materielhänseende i fråga om såväl kvalitet som massa.

Beträffande krigsmaterielbehovets fyllande framhåller beredningen, att den i fred förefintliga tillgången på krigsmateriel icke vore avsedd att uteslutande fylla fredsorganisationens behov. Förråden av krigsmateriel måste vara så stora, att det mera omedelbara behovet i händelse av mobilisering kunde täckas. I samband med mobilisering skedde inom alla försvarsgrenar en viss utsvällning och i och med operationernas inledande inträdde en större eller mindre förbrukning av olika slag av materiel, vilken med ledning av erfarenheten kunde approximativt beräknas.

Beredningen anför därefter i huvudsak följande:

Vid bedömandet av det sätt, på vilket »mobiliseringsbehovet» lämpligast borde eller kunde fyllas, måste hänsyn tagas till ett flertal faktorer, framför allt till möjligheten av import och till landets krigsindustriella kapacitet. Storleken av i fred behövliga lager bleve i hög grad beroende av, hur detta bedömande utfölle. Ett land, som ville bedriva en konsekvent neutralitetspolitik och som överhuvud taget strävade att hålla sig utanför krigiska konflikter, torde ha svårt att i någon mera betydande omfattning grunda sina beräkningar om krigsmaterielersättning på import. Vid bedömandet av importutvägen hade man ävenledes anledning hålla i sikte, att uppkomsten av en mera utbredd konflikt sannolikt komme att åtföljas av en allmän avspärrning i form av exportförbud staterna emellan, ett exportförbud som i första hand komme att gälla krigsmateriel. Baserades krigsmaterieltillgången i krig i större omfattning på import och denna utebleve, kunde detta förhållande helt äventyra försvarets möjligheter att fungera.

Möjligheten att grunda materielersättningen i krig enbart på uppläggandet av *förråd* av tillräcklig omfattning för ett krigs genomförande vore utan vidare utesluten. De väldiga materielmängder, som det nutida kriget krävde, gjorde detta tillvägagångssätt utan vidare omöjligt. Som den väsentligaste faktorn för tillgodoseendet av ersättningsbehovet under ett längre krig framträdde numera kapaciteten hos den inhemska, för ifrågavarande tillverkning lämpade industrien, *den »potentiella» krigsmaterielindustrien.* Ett nära och direkt samband förefunnes mellan den inom ett land i fredstid befintliga krigsmaterieltillverkningen och möjligheten att vid mobilisering omställa den »potentiella» krigsmaterielindustrien. En av de största svårigheterna för det snabba genomförandet av denna omställning vore fredsindustriens ovana vid tillverkning av ifrågavarande slag. Denna svårighet sökte man så långt möjligt övervinna genom att — sedan krigsleveranskontrakt uppgjorts — provbeställningar redan i fredstid lämnades olika företag. Oavsett denna möjlighet vore det av största betydelse, att inom ett lands gränser äga tillgång till den med krigsmaterieltillverkning väl förtrogna personal, som funnes vid den egentliga krigsmaterielindustrien, vilken personal vid mobilisering i viss utsträckning kunde fördelas och utplaceras samt tjäna såsom arbetsledare och förmän. Enbart tillvaron av en statlig krigsmaterieltillverkning av begränsad omfattning vore icke tillfyllest för denna uppgifts fyllande.

Även ur en annan synpunkt vore tillvaron i fred inom ett land av en utvecklad privat krigsmaterielindustri av betydelse för den »potentiella» krigsmaterielindustriens beredskap i så måtto, att den forsknings- och försöksverksamhet, som vid den förra bedreves, kunde utnyttjas för den senare. Nämnda försöksverksamhet kunde vid den statliga krigsmaterielfabrikationen icke göras så omfattande som vid en privatindustri, då den senare för sina försöksomkostnader till största delen kunde falla tillbaka på utländska avnämare. Försöksverksamheten i fråga utgjorde en förutsättning för att vid mobilisering moderna typer av vissa särskilt svårframställda vapen m. m. relativt snabbt kunde framställas. Tillvaron av en privat krigsmaterieltillverkning inom landet gåve i allmänhet en stat möjlighet att vid krigsutbrott förfoga över ritningar, maskin- och verktygsuppsättningar m. m. till de mest moderna typer, vilkas tillverkande då omedelbart kunde igångsättas.

För materielbehovets fyllande vid krigsutbrott vore det även i ett annat avseende av betydelse, därest den inom landet befintliga privata krigsmaterielfabrikationen delvis eller till stor del vore inställd på export till utlandet. En större eller mindre kvantitet krigsmateriel, avsedd för dylik export, kunde i så fall under den närmaste tiden efter mobiliseringen beräknas ställd till den egna statens förfogande.

Beredningen framhåller vidare följande:

Genom möjligheten att verkställa erforderliga inköp av krigsmateriel från privata tillverkare inom landet kunde ett intimare samarbete upprätthållas mellan den statliga beställaren och tillverkaren än vad fallet skulle vara, därest anskaffningen måste företagas från utlandet. Vissa rön förmedlades sålunda av de olika företagen och även om man ej finge antaga, att de militära fackmännen bereddes tillfälle att taga del av samtliga fabrikationshemligheter, torde dock utbytet på detta område utgöra en påtaglig fördel.

Genom tillvaron av den inhemska svenska krigsmaterieltillverkningen — den statliga såväl som den privata — kunde staten utan alltför betungande kostnader eller tidsspillan få försliten och skadad materiel reparerad eller moderniserad.

Beredningen sammanfattar därefter den nuvarande privata svenska krigsmaterieltillverkningens betydelse för försvarsväsendet i fred och under krig sålunda:

Den kunde till vårt lands försvarsväsende leverera krigsmateriel, som i tekniskt och annat hänseende i stort sett stode på höjden av modern utveckling.

Den möjliggjorde för de militära myndigheterna att bedriva ett fackligt samarbete med en industri, vars på världsmarknaden vunna erfarenheter även kunde komma den statliga tillverkningen till godo.

Den hade vid mobilisering den största betydelse genom sin möjlighet att omedelbart — med lager och pågående arbeten samt hela sin tillverkningskapacitet — träda i försvarsväsendets tjänst.

Den utgjorde slutligen ett betydelsefullt stöd för den »potentiella» krigsmaterielindustrien.

Förekomsten av en högtstående privat krigsmaterieltillverkning inom landet av nuvarande omfattning måste sålunda anses i betydande grad höja landets försvarsberedskap.

Beredningens yttrande och förslag.

Sista delen av beredningens betänkande innehåller beredningens yttrande samt förslag.

1. *Exportförbudskontrollen.*

Efter att hava erinrat om att den enda kontroll på krigsmaterieltillverkningens område, som staten med nuvarande lagstiftning kunde tänkas vara i tillfälle utöva, hänförde sig till det förbud mot export av krigsmateriel varför beredningen förut lämnat redogörelse och att den befogenhet att meddela undantag från förbudet, som låge i Kungl. Maj:ts händer, medförde möjligheten att utöva inflytande på exportens omfatt-

ning och inriktning, anför beredningen beträffande denna exportförbudskontroll bland annat följande:

Såsom grundval för beredande av en mera ingående kontroll över tillverkningen av krigsmateriel vore denna till exporten inskränkta befogenhet föga tillfredsställande. Bortsett från att dess effektivitet för fyllande av sitt egentliga syfte icke vore helt utan luckor, så vore det hjälpmedel systemet erbjöde att vinna kontroll över tillverkningen endast av indirekt natur. Även om praxis i viss utsträckning utbildats på sådant sätt, att producenten, innan fabrikationen igångsattes, genom förfrågan hos vederbörande myndighet sökte bereda klarhet rörande möjligheten att erhålla exporttillåtelse och myndigheten således på detta sätt hölles underrättad om en planerad tillverkning, så kunde sedermera så betydande både kvalitativa och kvantitativa modifikationer i tillverkningen genomföras, att den definitiva exportansökningen i väsentliga delar skilde sig från de uppgifter, som legat till grund för den preliminära förfrågningen. Denna bleve sålunda en otillförlitlig källa för kännedomen om en avsedd eller pågående produktion. Därtill komme att i många fall dylik förhandsinformation ingalunda inhämtades från exportföretagets sida utan att detta först när leveransen förelåge färdig till utförsel lämnade regeringen upplysning om dennas tillvaro.

En kontroll, utövad allenast på grundval av den i samband med exportens övervakande meddelade befogenheten, kunde därför icke bereda regeringen tillräckliga möjligheter att fortlöpande följa krigsmaterielindustriens produktion och att, därest så skulle anses erforderligt, ingripa i reglerande syfte. Eftersträvades en i någon mån effektiv kontroll i dessa hänseenden, måste andra utvägar sökas.

2. *Statsmonopol på tillverkning av krigsmateriel.*

Beredningen har i enlighet med de åt beredningen givna direktiv undersökt möjligheten och sättet för inrättande av ett *statsmonopol* i fråga om krigsmaterieltillverkningen. Beredningen har därvid framhållit, att den effektivaste metoden för genomförande av en kontroll över krigsmaterielindustrien otvivelaktigt vore ett överlåtande åt staten av ensamrätten till denna rörelses bedrivande. Ehuru ett dylikt system under de internationella överläggningarna i ämnet någon gång framhållits såsom den lyckligaste lösningen, hade emellertid ännu ingenstädes något utarbetat förslag till ett statsmonopol av denna art framlagts, än mindre prövats i verkligheten. Endast Schweiz hade sedan gammalt åt staten reserverat uteslutande rätt att tillverka krut, men av detta av statsfinansiella skäl tillkomna monopol på en enstaka vara torde inga slutsatser kunna dragas till ledning för bedömande av den här föreliggande frågan.

Beredningen har vidare uttalat, att de erinringar, som för vårt lands vidkommande kunde resa sig mot upprättande av ett statsmonopol på vapenindustriens område, vore framför allt betingade av den förefintliga industriens omfattning och betydelse och av uppfattningen om de följder för dennas fortbestånd, som ett övertagande från statens sida skulle medföra. De inhemska krigsmaterieltillverkarna utgjorde sammanlagt ett

hundratal företag. Liksom storleksordningen mellan dessa vore i hög grad växlande, så vore även den anpart tillverkningen av krigsmateriel utgjorde av totalproduktionen inom varje särskilt företag mycket olika. Här förekomme storföretag på höjden av fabriksmässig teknik vid sidan av fabrikanter på smådriftens eller hantverkets stadium. Hos en del företag täckte krigsmaterieltillverkningen hela eller den väsentliga delen av produktionen, medan den hos andra utgjorde en relativt betydelselös gren av fabrikationen.

I fortsättningen framhåller emellertid beredningen, att det under utredningen visat sig, att antalet verkliga krigsmaterielfabrikanter i Sverige vore relativt obetydligt, om med fabrikanter av detta slag förstodes sådana, som under fredstid försålde en avsevärd del av sin tillverkning för militära ändamål. Då de företag, som endast till ringa del tillverkade krigsmateriel eller som fabricerade dylika varor allenast eller huvudsakligen för civilt bruk enligt beredningens åsikt principiellt måste undantagas från statsdriften, skulle såsom föremål för statens övertagande endast ifrågakomma den egentliga krigsmaterielindustrien. I detta sammanhang meddelar beredningen, att de företag, som ur föreliggande utrednings synpunkt i främsta rummet förtjänade uppmärksamhet, vore: *A.-B. Bofors; A.-B. Bofors Nobelkrut; Nohab Flygmotorfabrik A.-B.; A.-B. Svenska järnvägsverkstäderna; A.-B Flygindustri.* Det dominerande företaget vore A.-B. Bofors med dess dotterbolag, A.-B. Bofors Nobelkrut, vilka tillsammans tillverkade 78 procent av totalfabrikationen av krigsmateriel i Sverige under 1932. Av hela exporten av krigsmateriel från Sverige under samma år komme 95 procent på Bofors.

En närmare granskning av dessa företags ställning och betydelse för vårt lands försvarsväsen visade, enligt beredningen, att det här behandlade spörsmålet tedde sig väsentligen olika för å ena sidan Boforsverken och å andra sidan flygplanstillverkarna, medan Nohab intoge en ställning för sig.

Detta sistnämnda företag vore i själva verket redan nu ett av staten ägt företag. Visserligen bedreves det under enskild regi, men hela tillverkningen vore baserad på ett med flygstyrelsen träffat avtal om tillverkning för dess räkning av flygmotorer, varjämte större delen av det i företaget investerade kapitalet direkt eller indirekt vore statsegendom. Någon erinran mot att denna rörelse även formellt inordnades under den statliga affärsverksamheten syntes sålunda näppeligen kunna resas. För frågan om inrättande av statsmonopol på krigsmaterielindustriens område hade en dylik åtgärd emellertid icke någon nämnvärd betydelse, enär den av Nohab bedrivna tillverkningen vore av speciell karaktär och av relativt ringa omfattning.

Av ojämförligt större betydelse vore däremot Boforsverkens produktion. Detta inom vår rustningsindustri starkt dominerande företag stode ur olika synpunkter i särklass. Dess utveckling icke blott till ett företag

av avgörande betydelse för Sveriges försvarsberedskap utan ock till en viktig konkurrent på vapenindustriens internationella marknad torde i själva verket för vårt lands vidkommande hava givit aktualitet åt tanken på särskilda kontrollåtgärder från statens sida i fråga om denna gren av näringslivet.

Efter att hava redogjort för rådande uppfattning rörande den försvarspolitiska betydelsen av en inhemsk, på export inriktad privat krigsmaterieltillverkning, uttalar beredningen:

Den slutsats, som kunde dragas av denna uppfattning, vore, att Boforsverken syntes böra betraktas såsom en utomordentligt viktig tillgång för Sveriges försvarsberedskap. Varje åtgärd, varigenom den av detta företag bedrivna verksamheten skulle i något väsentligt avseende beskäras, så att den icke längre kunde utövas med tillräcklig ekonomisk eller teknisk effektivitet, skulle sålunda innebära ett försvagande av vår försvarspolitiska ställning. Den rörande Bofors verkställda utredningen hade givit övertygande stöd för antagandet, att en avgörande förutsättning för ett ur olika synpunkter tillfredsställande resultat av företagets drift vore dess tillverkning för export. Ett statsägt Bofors eller en motsvarande produktion, bedriven i ett statsmonopols regi, måste med hög grad av sannolikhet räkna med att exportförsäljningen i stort sett upphörde antingen av utrikespolitiska skäl eller ock på grund av den utländska enskilda rustningsindustriens starka ställning i konkurrensen med en statlig vapentillverkare. Följden bleve, att statsföretagets rörelse måste inskränkas till att avse väsentligen den inhemska avsättningen och isoleras från den gren av driften, vilken förut varit den i olika hänseenden befruktande faktorn. En statsindustri på detta område bleve därför icke närmelsevis av samma gagn för vårt land som den nuvarande privatägda näringen.

Med hänsyn till dessa närmast av försvarspolitiska överväganden betingade skäl funne sig beredningen icke kunna förorda en anordning, varigenom Bofors och dess dotterbolag komme att upphöra såsom enskilt företag. Detta innebure, att beredningen såge sig nödsakad avstyrka tanken på förbehållande åt staten av den produktion, som bedreves av dessa företag.

Härefter anför beredningen:

Med anledning av därom givet direktiv hade beredningen även upptagit frågan, huruvida utrikespolitiska skäl talade för en begränsning av exportproduktionen på här förevarande område. Beredningen hade icke haft tillfälle att ägna denna fråga någon ingående undersökning. Intet av vad som under utredningen eljest förekommit hade emellertid varit av natur att bibringa beredningen den meningen, att den nuvarande omfattningen av den på utförsel inriktade tillverkningen av krigsmateriel i vårt land skulle vara ägnad att i och för sig ingiva betänkligheter av utrikespolitisk art.

Angående monopolisering av *flygplanstillverkningen* uttalar beredningen följande:

Vad anginge spörsmålet om upprättande av ett statsmonopol på det område, där de båda övriga här ovan ytterligare nämnda krigsmaterielföretagen, d. v. s. Flygindustri och Järnvägsverkstäderna, vore verksamma, så finge erinras om att den privata svenska flygplanstillverkningen av naturliga skäl vore av helt ungt datum. Den hade tillsvidare icke lye-

kats ernå större styrka eller omfattning. Förutsättningen härför skulle vara en produktion, byggd på flygmaskiner av fulländade typer, framgångna ur en omfattande försöksverksamhet. En sådan fabrikation krävde emellertid å andra sidan ett stort avsättningsområde, vilket icke torde kunna vinnas vare sig i utlandet, där den högt utvecklade och oftast starkt statssubventionerade flygmaskinsindustrien i vissa stater bjöde en hård konkurrens, eller i Sverige, där dels inköpsbehovet ännu vore relativt begränsat och dels den statliga industrien fyllde en del av efterfrågan. I stor utsträckning vore den enskilda svenska flygplansindustrien också beroende av utlandets konstruktioner.

Då den gren av krigsmaterielindustrien, om vilken här vore fråga, i vårt land praktiskt sett ännu befunne sig på ett begynnelsestadium, med svagt ekonomiskt utbyte för sina utövare, i saknad av utlandsmarknad, men för sin avsättning i huvudsak beroende av staten som köpare, så syntes i själva verket läget vara sådant, att denna produktion utan större olägenheter för ägarna men till visst gagn för det allmänna skulle kunna överlämnas med uteslutande rätt till staten. Om beredningen likväl icke funne sig böra föreslå inrättande av ett statsmonopol för flygplanstillverkningen i Sverige, så hade detta sin grund närmast däri, att beredningen — som icke kunnat till närmare prövning upptaga spörsmålet om de ur försvarets synpunkt lämpligaste riktlinjerna för den inhemska flygplansindustriens framtida utveckling eller för fyllandet av landets behov av flygplan — hölle före, att en dylik anordning i föreliggande fall icke skulle bättre tillgodose det här i främsta rummet åsyftade kontrollbehovet än det system, beredningen i sådant hänseende ansett sig böra förorda för krigsmaterielindustrien i dess helhet och vartill beredningen i det följande skulle återkomma.

Beredningen har jämväl upptagit till prövning vissa spörsmål angående upprättandet av ett statsmonopol för krigsmaterieltillverkningen, därest statsmakterna skulle stanna för en lösning på denna linje.

Vid övervägande av olika alternativ för organisationen låge det enligt beredningen nära till hands att pröva en anknytning till statens nuvarande verksamhet av motsvarande slag. Denna hade för närvarande en relativt betydande omfattning. Produktionen hade i medeltal för åren 1927—1931 uppgått till ett värde av 6.1 miljon kronor och bedrivits vid 9 olika verkstäder med ett genomsnittligt antal anställda av 1,226 personer. Någon central ledning för denna gren av statens verksamhet förefunnes icke, utan de olika verkstäderna sorterade under olika militära myndigheter. Ej heller torde driften i allmänhet vara ordnad efter eljest för industriella företag tillämpade kommersiella grunder. Detta gällde såväl personalens anställningsförhållanden och löner som konstruktionsarbete, kalkylering, bokföring o. dyl.

En utvidgning av statens verksamhet på detta område, innebärande drivandet av en industri av den höga ståndpunkt och de stora anspråk i ekonomiskt hänseende som Boforsverken för närvarande representera, syntes böra förutsätta bland annat en omprövning av frågan om den övriga statliga krigsmaterielindustriens organisation. Ett inordnande av Bofors under en förvaltning av samma decentraliserade art som den, vilken präglade den nuvarande militära krigsmaterielproduktionen, skulle sannolikt betyda en nivåförsämring. Mindre betänkligheter skulle måhända möta mot att efter förvärv av den enskilda flygplanstillverkningen samordna

denna med den statliga fabrikationen av motsvarande slag, men även i detta fall skulle säkerligen förutsättas en omorganisation av den senare.

Ett övertagande från statens sida av den enskilda industrien på detta område måste utgå från bevarandet av dessa företags icke blott tekniska utan även ekonomiska standard och samtidigt medföra en reorganisation av statens övriga hithörande företag i syfte att i möjligaste mån anpassa dem efter samma nivå och åvägabringa en efter affärsmässiga grunder uppbyggd centraliserad drift, i lämplig omfattning och form knuten till de förut enskilda verken.

Om det eller de nya statsföretag, som skulle driva Bofors och flygplanstillverkningen, sålunda borde organiseras såsom under vanliga kommersiella former arbetande företag, så följdes i detta avseende endast den förebild, som givits av de båda hittillsvarande statliga monopolföretagen inom tobaks- och spritindustrierna. Det ville även förefalla som om den konstitution dessa bolag erhållit och som visat sig i stort sett väl motsvara kravet på samtidigt hänsynstagande till statliga intressen och till vikten av hög teknisk och ekonomisk standard skulle vara lämpad för ett statligt företag av Boforstypen. En organisation av i viss mån annan karaktär för ett statligt affärsföretag hade visserligen ifrågasatts av socialiseringsnämnden i dess betänkande angående statens järnvägar och domänverket. Dessa förslag hade emellertid ej prövats i praktiken, vadan ovisshet kunde råda om, huruvida de vore ägnade att bättre tillgodose det allmännas intressen än den form, som tillämpats inom de båda nämnda företagen och där enligt erfarenhetens vittnesbörd befunnits ändamålsenlig.

En viss modifikation i den för Tobaksmonopolet och även för Spritcentralen gällande organisationen syntes dock i nu förevarande fall böra ifrågasättas. Den anordning, enligt vilken viss anpart av dessa bolags aktiekapital ställts till enskilda innehavares förfogande och som för dessa medförde rätten att utse halva antalet styrelseledamöter samt en revisor, hade där varit historiskt betingad, men komme för ett helt av staten övertaget krigsmaterielföretag att sakna starkare motivering. En anordning, som åt staten förbehölle äganderätten till hela aktiekapitalet, syntes därför böra ifrågakomma för ett dylikt företag.

I första hand syntes man böra utgå från att vid monopolisering i statens hand av vår krigsmaterielindustri tvenne aktiebolag bildades, av vilka det ena skulle övertaga Bofors och Bofors Nobelkrut och det andra hela flygplanstillverkningen. Ifråga om Nohab kunde skäl anföras såväl för dess hänförande till Bofors- som till flygplansgruppen. Här hade det förra alternativet valts. Aktiekapitalet i de båda bolagen skulle tecknas av statliga myndigheter, styrelsen och revisionen skulle utses i vanlig form på bolagsstämma, men i enlighet med Kungl. Maj:ts förordnande. Bolagen skulle arbeta helt och hållet enligt de normer, som gällde för ett vanligt affärsföretag, men de allmänna riktlinjerna skulle angivas i en för styrelserna av Kungl. Maj:t fastställd instruktion på samma sätt som nu vore fallet med tobaksmonopolet och spritcentralen.

Det vore givetvis icke möjligt att på förhand kunna annat än rent approximativt och till en del helt gissningsvis beräkna de båda bolagens kapitalbehov eller räntabilitet. Detta spörsmål sammanhängde till en början med frågan om, i vilken utsträckning det skulle befinnas lämpligt att med de nya statsföretagen inkorporera den hittillsvarande statliga fabrikationen på respektive områden. Men bortsett härifrån skulle för

den monopoliserade statsindustriens räntabilitet en annan faktor bliva av avgörande betydelse.

Det hade förut framhållits, att ett övertagande i statens egen regi av ett företag, vilket liksom Bofors hade en väsentlig del av produktionen baserad på export till främmande stater, med sannolikhet komme att medföra ett upphörande av exporten. Det vore emellertid, såsom även påvisats, antagligt, att det vore denna gren av verksamheten, som gjorde Boforsdriften räntabel. Den ledning av ett statsägt Bofors, som såge sig nödsakad att avstå från leveranser till utlandet, ställdes sålunda ekonomiskt inför en vansklig uppgift och den nya ägaren av företaget kunde under sådana förhållanden icke motse företagets fortsatta utveckling och det där investerade kapitalets avkastning med alltför stor optimism.

Angående flygplanstillverkningen uttalar beredningen:

Utsikterna för ett bolag, som för statens räkning skulle övertaga all flygplanstillverkning i riket, skulle säkert ställa sig ofördelaktigare än för det nyss berörda företaget. Visserligen bleve kapitalbehovet avsevärt mycket mindre, men vinstchanserna torde sannolikt bliva i hög grad ovissa. Den enskilt drivna flygplanstillverkningen i vårt land hade, såvitt av beredningens material kunde slutas, hittills gått med förlust, närmast beroende på att varje företags försäljning stannat vid för låga siffror. Huru förhållandena i detta avseende gestaltat sig vid statens flygverkstäder, hade icke varit möjligt att konstatera, liksom ej heller med vilken kapitalinvestering man här räknade. Utan alltför stor risk för misstag kunde emellertid antagas, att icke heller statsdriften på detta område varit vinstgivande, om kommersiella och industriella beräkningsmetoder lades till grund för kalkylen. En oundgänglig förutsättning för en ur ekonomisk synpunkt åtminstone någorlunda tillfredsställande drift torde vara, att anläggning och kapitalinvestering anpassades efter en försiktigt beräknad omsättningssiffra. Det sammanförande till en enhet av all tillverkning och reparation av flygplan för såväl militära som civila behov, vilket skulle vara en bärande tanke i det ifrågasatta statsföretaget, borde möjliggöra ernåendet av en omslutning, som kunde läggas till grund för en sund kalkyl.

3. *Uppgiftsskyldighet för tillverkare av krigsmateriel.*

Beredningen anför vidare, att beredningens övervägande hade lett till den slutsatsen, att å ena sidan det nu gällande exportförbudet för krigsmateriel icke lade tillräckligt effektiva medel i regeringens hand för utövande av en ur olika synpunkter tillfredsställande kontroll över tillverkningen av denna vara, men att å andra sidan överlåtandet åt staten att med ensamrätt driva vapenindustriens viktigare grenar visserligen skulle uppfylla alla krav på kontroll men medföra så betydande olägenheter av försvarspolitisk art, att dessa väsentligt övervägde de fördelar, som i kontrollsyfte kunde vinnas. Då beredningen emellertid vore av den uppfattningen, att ett tillskapande av en verksam kontroll av här berört slag måste anses vara en angelägenhet av synnerlig vikt ej blott för det mellanfolkliga arbetet utan ock med hänsyn till vårt lands eget intresse, hade beredningen undersökt ett flertal andra vägar än de nu nämnda för att nå det eftersträvade målet. Denna undersökning hade lett till ut-

arbetande av förslag till två olika anordningar, av vilka den ena avsåge införande av viss uppgiftsskyldighet för tillverkare av krigsmateriel och den andra ett system, enligt vilket för rätten att bedriva dylik fabrikation skulle fordras Kungl. Maj:ts tillstånd. Det förstnämnda förslaget syftade allenast till en fortlöpande statistisk kontroll, det senare innebure en tillsyn av vida mera ingående natur.

Beträffande den ifrågasatta uppgiftsskyldigheten erinrar beredningen om, att en viss uppgiftsskyldighet redan nu förefunnes för fabrikanter av krigsmateriel liksom för alla övriga industriidkare i riket samt yttrar därom följande:

Enligt kungörelsen den 16 maj 1913 (nr 84) angående skyldighet för vissa näringsidkare att avgiva statistiska uppgifter ålåge det alla utövare av bergverks-, fabriks- eller därmed jämförlig hantering att årligen avlämna upplysningar rörande sin näring enligt av kommerskollegium fastställda formulär. Dessa uppgifter, som bearbetades i kommerskollegium och publicerades i ämbetsverkets årliga industriberättelser, redovisade personalens antal och arbetstimmar, drivkraftens effektivitet och fördelning på olika slag av motorer samt industriprodukternas kvantitet och värde. Krigsmaterieltillverkningen återfunnes i denna statistik uppdelad på olika slag av fabriker och grupper av produktion.

En användning av dessa uppgifter för det syfte, om vilket här vore fråga, vore under nuvarande omständigheter utesluten redan av den anledningen, att de på grund av särskilt stadgande i tryckfrihetsförordningen vore skyddade mot publicitet under fem år från avgivandet. De finge tillgodogöras endast för kollektiv statistisk bearbetning men vore under femårsperioden icke tillgängliga för någon som helst annan användning. Förutsättningen för att på dessa uppgifter kunna bygga en fortlöpande tillverkningskontroll vore sålunda till en början sekretessens hävande, i varje fall i de delar som här vore av betydelse, en åtgärd som emellertid förutsatte en grundlagsändring.

Men sannolikt vore icke målet slutligt vunnet genom ett sådant förfarande. Även om dessa årliga uppgifter bleve tillgängliga omedelbart efter avlämnandet, så vore de såsom ett led i en för andra syften organiserad materialsamling föga lämpade till underlag för en eftersträvad översikt av vapenproduktionen. Uppgifterna vore för knapphändiga, för litet specificerade och avgåves med för långa mellanrum för att på tillfredsställande sätt kunna tjäna ett dylikt ändamål. Dessutom borde de för det allmänna tillgängliga uppgifterna och kontrollen över dem vara av mera ingående art ifråga om de för militärt bruk producerande företagen än för fabrikanter, vilkas tillverkning endast vid krigstillfälle kunde tänkas i större omfattning hemfalla under denna kategori. Det syntes därför vara nödvändigt att, därest en effektivare anordning på detta område skulle ernås, bygga på en särskild uppgiftsskyldighet för tillverkarna av krigsmateriel, möjliggörande ett åvägabringande av dels oftare återkommande och dels mera specificerade samt efter företagens olika karaktär individuellt differentierade rapporter rörande verksamhetens gång.

Ett sådant system skulle, framhåller beredningen, förplikta varje tillverkare av krigsmateriel — vare sig för militärt eller civilt bruk — att

till en kontrollmyndighet dels anmäla, att ifrågavarande tillverkning bedreves eller komme att från viss tidpunkt bedrivas, dels efter förslagsvis varje kalenderkvartals utgång avlämna en på tro och heder avgiven deklaration, innehållande de uppgifter kontrollmyndigheten för varje företag föreskrivit. Granskningen av deklarationerna skulle verkställas av kontrollmyndigheten, som skulle äga att utse kontrollanter till erforderligt antal och utfärda närmare bestämmelser angående kontrollens fullgörande. Bland de uppgifter, som generellt borde inhämtas, kunde nämnas antal, vikt och värde för varje under kvartalet tillverkat varuslag samt genomsnittliga antalet under perioden sysselsatta arbetare. Från de egentliga producenterna av krigsmateriel kunde det befinnas önskvärt att därutöver infordra uppgifter jämväl rörande exempelvis orderstockens förändringar vid kvartalets utgång, tillverkningens fördelning på inhemska och utländska beställare o. s. v.

Anmälnings- och uppgiftsskyldigheten skulle fullgöras till Kungl. Maj:t, varvid handelsdepartementet skulle vara det departement, som för handläggning av dessa ärenden närmast komme i fråga.

Kostnaden för kontrollens utövande skulle bestridas av statsmedel.

4. *Tillståndstvång för tillverkare av krigsmateriel.*

Det system, vars huvudlinjer i det föregående uppdragits, syftade, framhåller beredningen, icke vidare än att bereda staten tillfälle att erhålla en fortlöpande statistisk information rörande krigsmaterieltillverkningens tillstånd och utveckling inom riket. Ett annat problem uppstode, därest det gjordes gällande, att en tillfredsställande ordning på detta område icke kunde ernås allenast med en översikt av det statistiska läget och med en ingående kännedom om, hur rustningsindustrien arbetade, utan att dessutom erfordrades möjlighet för staten att kunna ingripa i reglerande syfte, det vill säga, om ur det allmännas synpunkt så prövades nödigt, påverka inriktningen av eller i vissa hänseenden begränsa landets produktion av krigsmateriel. För sådant ändamål måste en annan metod tillgripas än den enbart redovisande och registrerande.

Beredningen anför härom vidare:

Visserligen hade det nu sedan åtskilliga år gällande exportförbudet på krigsmateriel lagt i Kungl. Maj:ts hand befogenheten att reglera utförseln med hänsyn till de intressen, som i olika lägen ansåges böra bevakas. Otvivelaktigt hade denna omständighet betydelse icke blott i det ögonblick, då varan vore färdig att exporteras, utan utövade inflytande även på ett tidigare stadium, innan den till utförsel avsedda produkten vore leveransklar. Ju närmare denna inverkan av exportförbudets veto komme den tidpunkt, då fabrikationen av den för utländsk räkning beställda varan igångsattes, desto mera finge utförselförbudet karaktär av en reglering av tillverkningen, och i samma mån kunde det förefalla, som om särskilda föreskrifter i detta sistnämnda hänseende gjordes mindre

nödvändiga. Men sambandet mellan produktion och export vore icke alltid så på förhand givet och förhållanden kunde uppstå, där det framstode såsom en angelägenhet av vikt för statsledningen att söka redan från början förhindra en viss tillverkning av krigsmateriel inom landet eller en utvidgning av en förefintlig produktion. Sådana situationer kunde exempelvis inträffa, då ett företag, som hittills inriktat sig helt på annan fabrikation, funne sig böra upptaga något slag av krigsmaterieltillverkning eller då ett företag, som bedreve viss produktion av krigsmateriel, ämnade övergå till en ny gren av hithörande tillverkning eller upptaga nya artiklar av detta slag i sin fabrikation. Likaså kunde ett inskridande befinnas önskvärt, då landets produktion av denna art överhuvud visade tendenser att väsentligt överskrida den ram, som kunde anses betingad av Sveriges storleksordning och industriella standard.

Efter att hava redogjort för de i Frankrike och Danmark vid tidpunkten för betänkandets avgivande föreliggande regeringsförslagen rörande kontroll över den enskilda krigsmaterielindustrien anför beredningen:

Ehuru utsikterna för en mellanfolklig överenskommelse på detta område tillsvidare icke varit särskilt stora, syntes det angeläget att från de länders sida, vilkas ledning anslöte sig till de rörande den enskilda krigsmaterielindustrien i folkförbundsakten gjorda uttalandena, intet underlätes för att söka åstadkomma en kontroll av avsedd art. I detta hänseende måste givetvis den största betydelse tillmätas den omständigheten, att ett förslag i ämnet framlagts och i parlamentet tillstyrkts hos en av de militära stormakterna. I den mån andra länder följde detta franska initiativ borde vägen kunna jämnas till den eftersträvade internationella samverkan på området. Sedd mot denna bakgrund, finge frågan även för vårt land ett vidare perspektiv.

Beredningen förklarar sig därefter för sin del ansluta sig till tanken på inrättandet av ett kontrollsystem av den typ, som sålunda berörts. Den anordning, som med denna utgångspunkt syntes kunna genomföras i vårt land, borde bygga på grundsatsen, att tillverkning av krigsmateriel icke finge igångsättas eller i fortsättningen bedrivas utan särskilt tillstånd av Kungl. Maj:t, vilket skulle meddelas efter prövning av varje företags ansökan. Vid bifall till ansökningen — helt eller delvis — skulle sökanden åläggas deklarationsplikt i vidare omfattning än enligt det förut skisserade statistiska förfarandet och kontrollen gestaltas på ett väsentligt mera ingående sätt.

Enligt det utkast till *förordning om tillverkning av krigsmateriel,* som beredningen för tillämpningen av sistberörda kontrollsystem utarbetat, skall med krigsmateriel i förordningen förstås samtliga de varuslag, vilka finnas upptagna i 1930 års exportförbudskungörelse. Kungl. Maj:t skall dock äga att förordna om tillägg till eller ändring av den däri givna varuförteckningen. Förordningen skall icke äga tillämpning å kronans fabriker, verkstäder eller förråd. Därvid förutsättes emellertid, att sådana anordningar genom Kungl. Maj:ts försorg genomföras, att uppgifter tillhandahållas även från de statliga fabrikerna.

Tillverkning av krigsmateriel skall ej få äga rum utan att tillstånd därtill lämnats av Kungl. Maj:t efter särskild ansökning, däri uppgift skall lämnas om platsen för tillverkningen samt om det eller de slag av krigsmateriel, sökanden ämnar tillverka. I syfte att förhindra utländska intressen uti ifrågavarande industriföretag hava föreskrifter givits därom att tillstånd icke skall meddelas utländska medborgare eller företag eller vissa svenska föreningar och bolag, där möjligheter anses finnas för utländska intressen att göra sig gällande.

Beslutet om tillstånd skall innehålla de särskilda föreskrifter och villkor, som Kungl. Maj:t kan meddela för rättighetens åtnjutande. I enlighet med i samband därmed meddelade föreskrifter skall vederbörande företag kvartalsvis avgiva deklarationer rörande under kvartalet tillverkad krigsmateriel. Även i annan ordning skola uppgifter avlämnas, därest så föreskrives.

Utövande av tillsyn över att verksamheten hos tillverkaren bedrives enligt av Kungl. Maj:t meddelade särskilda föreskrifter och villkor samt granskning av deklarationer och övriga uppgifter skola verkställas av en av Kungl. Maj:t för sådant ändamål utsedd kontrollmyndighet. Närmare bestämmelser angående denna myndighets organisation och verksamhet skola meddelas av Kungl. Maj:t.

Det skall åligga tillverkare att meddela kontrollmyndigheten eller den befattningshavare hos myndigheten, som därtill förordnas, alla av dem begärda upplysningar angående tillverkningen samt att i övrigt ställa sig till efterrättelse de föreskrifter, som av Kungl. Maj:t eller myndigheten meddelas för erhållande av en betryggande kontroll över det behöriga fullgörandet av deklarationsplikten samt uppfyllandet av de i tillståndsbeviset angivna särskilda föreskrifter och villkor.

Kostnaden för kontrollens utövande skall enligt utkastet bestridas av tillverkare med årligt bidrag enligt bestämmelser, som meddelas av Kungl. Maj:t. Detta bidrag skall utgå efter visst för samtliga tillverkare lika förhållande till det fakturerade värdet av under nästföregående kalenderår försåld krigsmateriel.

I fråga om vissa i utkastet berörda särskilda frågor har beredningen gjort uttalanden och därvid till en början anfört följande:

Den makt, en författning av denna art lade hos Kungl. Maj:t, vore i själva verket mycket vidsträckt. Principiellt sett borde nämligen de tillstånd till tillverkning, om vilka här vore fråga, meddelas att gälla allenast tillsvidare och kunna återkallas, när helst Kungl. Maj:t så prövade nödigt. En dylik myndighet måste kunna utövas, enär det kunde tänkas att Kungl. Maj:t i ett visst exceptionellt läge önskade avbryta alla eller vissa grenar av den enskilda vapenproduktionen i riket. Vidare borde Kungl. Maj:t, såsom förut antytts, vara i tillfälle att helt avvisa ansökningar om tillstånd från nya tillverkare, att avböja rätt till fabrikation av viss materiel, att föreskriva att tillverkningen finge ske allenast för inhemskt behov o. s. v. Även kunde bestämmas, att det skulle åligga tillverkare att före igångsättande av tillverkning av nytt slag eller av leve-

rans, avsedd för viss makt, inhämta särskilt tillstånd. Det kunde förutsättas, att tillståndsbevisens innehåll differentierades efter arten av de företag, för vilka de utfärdades.

I tillståndsbeviset (licensen) skulle uttryckligen angivas, vilka uppgifter det ålåge tillverkaren att i deklarationen avgiva. Där kunde även föreskrivas, att tillverkare rörande vissa förhållanden hade att till Kungl. Maj:t meddela uppgift i annan ordning än som eljest gällde för deklarationen, t. ex. oftare än kvartalsvis. Hade i tillståndsbeviset bestämts exempelvis, att viss produktion ej finge igångsättas eller utvidgas utan medgivande av Kungl. Maj:t eller att order från viss utländsk beställare ej finge effektueras utan dylikt tillstånd, torde prövning av sådant ärende vid varje tillfälle förutsätta särskild framställning från företagets sida.

Den kontroll, som Kungl. Maj:t skulle utöva över företagens verksamhet enligt den ifrågasatta förordningen måste enligt beredningen uppenbarligen bliva av mera ingående art än den som förutsattes enligt ett system med endast uppgiftsskyldighet. Beredningen har i fråga om organisationen av denna kontroll övervägt en anordning med anställande hos de koncessionerade företagen av särskilda statskontrollanter med relativt vidsträckt befogenhet men funnit sig icke kunna förorda en kontrollorganisation av denna typ, då den icke kunde anses lämplig, när det gällde att öva uppsikt över en hel industri med en mångfald företag av sinsemellan starkt skiftande karaktär och en dylik decentraliserad kontroll även skulle försvåra möjligheten att erhålla den allmänna översikt av läget inom industrien, som särskilt syntes böra eftersträvas.

Beredningen har i stället tänkt sig ett kontrollsystem efter mönster av den för bankföretagen tillämpade centrala tillsynen samt framhållit, att en effektiv kontroll över krigsmaterielindustrien syntes på samma sätt som den över bankerna utövade tillsynen på ett tillfredsställande sätt böra företräda det allmänna gentemot starka personliga och ekonomiska intressen av enskild natur samt att organet för tillsynen borde förlänas dels en betydande auktoritet, dels en mångsidig sakkunskap och dels en kontinuitet, som upprätthölle dess ställning oberoende av politiska skiften. För realiserande av dessa önskemål borde enligt beredningen inrättas en *central tillsynsmyndighet,* sorterande under handelsdepartementet men eljest fristående i sin verksamhet. Om denna myndighets organisation och verksamhet yttrar beredningen:

Såsom chef för myndigheten, förslagsvis benämnd krigsmaterielinspektionen, skulle förordnas en för uppdraget särskilt kvalificerad person med förmåga att auktoritativt företräda statens intressen och att samtidigt handhava ledningen av inspektionens löpande arbete. Till ledamöter av inspektionen skulle utses jämte chefen förslagsvis fyra personer, representerande teknisk, ekonomisk, militär och utrikespolitisk sakkunskap. Myndigheten skulle i övrigt anställa biträdande personal, som kunde anses erforderlig.

Särskild vikt syntes av inspektionen böra läggas på inhämtande av uppgifter rörande utvecklingen i utlandet på krigsmaterielindustriens område, liksom inspektionen jämväl syntes böra verkställa bearbetning

av det material, som kunde ifrågakomma från såväl svensk som utländsk sida på grund av eventuella internationella överenskommelser om kontroll över vapentillverkningen. Även syntes det lämpligt att till inspektionens arbetsområde överföra handläggningen av ärenden rörande undantag från exportförbudet för krigsmateriel, liksom inspektionen självfallet borde höras rörande alla ansökningar om tillverkningstillstånd och vad som eljest ägde samband med förordningens tillämpning.

För det stora flertalet företag syntes denna centrala kontroll vara tillräcklig. Sannolikt erfordrades dock för de största och ur militär synpunkt viktigaste företagen därutöver även en inspektion rörande olika på de skilda arbetsplatserna förekommande förhållanden. Denna borde verkställas av hos inspektionsmyndigheten anställda befattningshavare med företrädesvis teknisk utbildning och utvalda med hänsyn till verksamheten vid det företag, deras tillsyn avsåge. Vilken omfattning denna gren av inspektionsverksamheten kunde tänkas få vore icke möjligt att på förhand avgöra. En särskild granskning syntes böra gälla även de uppgifter angående den ekonomiska förvaltningen, som förutsattes skola insändas av de koncessionerade företagen. För denna uppgift syntes närmast böra ifrågakomma av inspektionen anlitade eller hos denna anställda personer med revisionsteknisk sakkunskap.

Det centrala kontrollorgan, vars huvudlinjer sålunda antytts och vars organisation och uppgifter enligt beredningens förslag borde närmare bestämmas i en av Kungl. Maj:t utfärdad instruktion, skulle enligt beredningens åsikt erbjuda möjligheten för ett fast och koncentrerat grepp från statens sida över den industri, varom nu är fråga. Emellertid har beredningen för det fall att man i detta avseende icke skulle vilja tillskapa ett med särskild myndighet utrustat fristående organ föreslagit den utvägen, att kontrollens utövande närmare anknytes till det departement (handelsdepartementet), under vilket hithörande ärenden föreslagits skola i administrativt hänseende sortera.

Härom anför beredningen följande:

En sådan anordning skulle i huvudsak innebära, att alla de frågor, vilka ifrågasatts böra hänvisas till en central inspektions handläggning, anförtroddes åt en i handelsdepartementet anställd särskild föredragande. För innehavaren av denna befattning förutsattes en för uppgiften särskilt avpassad teknisk och ekonomisk kompetens, och måste avlöningsvillkoren bestämmas så, att en högt kvalificerad kraft kunde påräknas. Föredraganden skulle biträdas av underordnad personal i erforderlig utsträckning. Därjämte skulle emellertid för ärendenas behöriga beredning och för avgivande av yttranden och förslag av Kungl. Maj:t inom departementet förordnas lämpligt antal sakkunniga, representerande den expertis av olika slag, som ifrågasatts för den centrala inspektionsmyndighetens ledamöter. Förordnandet skulle gälla viss tid och de sakkunnigas arbetsuppgifter närmare angivas i en av Kungl. Maj:t utfärdad instruktion.

Beredningen tillägger emellertid, att ehuru ett kontrollsystem av denna art i väsentliga avseenden borde kunna fylla de syften, som med tillsynen eftersträvades, så finge dess ställning utåt, dess handlingskraft och dess auktoritet icke samma styrka, som kunde förutsättas hos den förut

antydda anordningen med en fristående central kontrollmyndighet. Beredningen funne sig därför för sin del böra förorda detta sistnämnda system.

Beredningen har slutligen upptagit till övervägande spörsmålet, vilket inflytande den föreslagna tillverkningsförordningen i sin tillämpning kunde komma att utöva på den enskilda produktionen av krigsmateriel i riket, och därom anfört följande:

En svensk vapenfabrikant, som under nuvarande förhållanden tillverkat varor för utländska beställares räkning, löpte alltid risken att exporttillåtelse vägrades. Den myndighet, exportförbudskungörelsens admistrativa handhavande lade hos Kungl. Maj:t, innebure sålunda möjlighet för Kungl. Maj:t att indirekt påverka även fabrikationen. Uppenbarligen arbetade den på export inställda rustningsindustrien i vårt land under den osäkerhet, som skapades av svårigheten att kunna på förhand avgöra, huruvida en erbjuden eller avtalad leverans till utlandet över huvud kunde fullgöras.

Ur denna synpunkt kunde väl göras gällande, att den ordning, som skulle skapas genom att låta Kungl. Maj:t besluta även om tillstånd för tillverkningen, näppeligen skulle medföra en ökad otrygghet för de exporterande företagen. Snarare skulle en motsatt ståndpunkt kunna hävdas i det att det kunde göras gällande, att ett förbud mot tillverkningen sattes in på ett tidigare stadium av produktionen än ett uteblivet exportmedgivande och därför eliminerade riskmoment, som exportförbudets tillämpning vore ägnad medföra. Hade krigsmaterielindustrien sett sig nödsakad acceptera en exportreglerande regim och förstått att anpassa sin verksamhet därefter, borde därför ett system med tillverkningstillstånd näppeligen bereda större svårigheter än som nu förekomme.

Riktigheten av denna uppfattning vore emellertid beroende av graden av den reglering, som genomfördes under en förordning av den typ, som skisserats. Stannade den vid att i stort sett bevara status quo och toge till ögonsikte att låta restriktioner i huvudsak drabba nya företag eller nyupptagen militär produktion hos hittills för civilförbrukning fabricerande företag eller en anmärkningsvärd ökning av landets vapentillverkning i dess helhet, så syntes den ovan återgivna tankegången i stort sett hålla streck. Användes rätten att meddela tillverkningslicenser däremot för att starkt beskära produktionen i dess nuvarande omfattning antingen generellt för alla fabriker eller för vissa slag av krigsmateriel eller individuellt för vissa företag, så kunde lätt den gräns nås, där för näringen eller en del av dess utövare otryggheten bleve vida större än under exportförbudssystemet och företagens fortbestånd och ekonomiska bärighet avsevärt starkare hotad. Det vore under dylika förhållanden krav kunde uppstå på, att de uppoffringar, som staten för tillgodoseende av något sitt intresse här krävde av enskilda företagare och som ginge utöver vad dessa rimligen ansåge sig frivilligt kunna bära, borde kompenseras genom vederlag från statens sida. I en sådan situation rullades upp frågan om ersättning från det allmänna för minskad eller förlorad näringsverksamhet och det därmed nära sammanhängande spörsmålet om företagens övertagande av staten. En utveckling till ett sådant slutmål kunde utan tvivel medvetet främjas genom ett system med autoritär kontroll över tillverkningen, där statens makt utövades i en starkt restriktiv anda.

Myndigheterna.

Över ifrågavarande betänkande och förslag hava yttranden avgivits av chefen för generalstaben, chefen för marinstaben, arméförvaltningen, marinförvaltningen, flygstyrelsen, kommerskollegium och rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap. Därjämte hava, såsom jag senare skall närmare utveckla, statskontoret och allmänna civilförvaltningens lönenämnd yttrat sig beträffande organisationen av den ifrågasatta kontrollmyndigheten.

Samtliga förstnämnda myndigheter hava framhållit betydelsen för vårt land ur försvarsberedskapssynpunkt att äga en tekniskt högststående enskild krigsmaterielindustri.

Rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap, som ansett det ankomma på kommissionen att betrakta det föreliggande spörsmålet väsentligen ur synpunkten av dess betydelse för försvarsberedskapen samt den inverkan, som de föreslagna åtgärderna kunde förväntas komma att utöva i avseende å pågående och blivande arbeten för denna beredskaps vidmakthållande och stärkande, har ur sådan synpunkt motsatt sig alla åtgärder, som vore ägnade att nedsätta den svenska industriens effektivitet och möjligheter att under krigstid gagna riksförsvaret. Kommissionen har vidare understrukit vad beredningen anfört i avseende å betydelsen för landet att äga en utvecklad enskild krigsmaterielindustri och vikten för denna industri — med hänsyn till såväl dess egna existensbetingelser som dess prestationsförmåga ur militär synpunkt — att kunna producera för en större marknad än den inhemska.

Kommerskollegium ansluter sig till beredningens uttalande i denna fråga. Den förefintliga inhemska krigsmaterielindustrien under världskriget utgjorde enligt kollegium ett viktigt stöd för landets försvarsberedskap och för möjligheten att bibehålla dess neutralitet under hävdande i största möjliga grad av oberoendet av de krigförande med hänsyn till den nödvändiga vapenanskaffningen. Även för övriga neutrala länder och särskilt för Sveriges grannländer syntes tillvaron av en tekniskt utvecklad och relativt betydande svensk enskild vapenindustri i nu nämnda hänseenden kunna anses hava varit av en viss betydelse och därigenom även hava stärkt landets ställning vid förhandlingar om varuutbyte m. m.

Kommerskollegium framhåller även, att den inhemska privata krigsmaterielindustrien och speciellt den del därav, som arbetade för export, i ekonomiskt hänseende och med hänsyn till beredande av arbetstillfällen särskilt under nuvarande förhållanden spelar en synnerligen betydelsefull roll.

Liknande synpunkter hava framförts av *chefen för marinstaben,* som dessutom erinrat att de i samband med krigsmaterieltillverkningen utexperimenterade stålsorterna ansåges hava den allra största betydelse för främjandet av hela den svenska stålindustrien.

Chefen för marinstaben uttalar, att ehuru givetvis Sverige icke borde undandraga sig att medverka till en sådan kontroll av krigsmaterielindustrien, som från internationell synpunkt kunde vara önskvärd, Sverige dock icke borde företaga isolerade kontrollåtgärder av sådan art att de

kunde äventyra den svenska krigsmaterieltillverkningens nuvarande effektivitet.

Jämväl övriga militära myndigheter och rikskommissionen hava gjort uttalanden av liknande innehåll.

Alla myndigheterna avstyrka tillskapandet av ett statligt monopol å ifrågavarande område.

Vad angår de båda övriga av beredningen framlagda förslagen innehålla yttrandena i huvudsak följande.

Chefen för generalstaben anför:

De av beredningen förordade åtgärderna med avseende på tillståndstvång m. m. innebure utan tvivel ett så djupgående ingripande i den industriella och ekonomiska verksamhetsutövningen, att allvarliga risker förelåge för att denna kunde komma att hämmas eller inskränkas till förfång för vår försvarsberedskap. Därest tillståndsbevis meddelades såsom en *generell* licens för visst företag att utöva tillverkning av krigsmateriel, bleve betänkligheterna icke så starkt framträdande. Om av skäl, som icke berörde försvaret, en sådan anordning skulle anses alldeles nödvändig, ville chefen för generalstaben icke uttala ett bestämt avstyrkande av densamma. Vissa av beredningens uttalanden tydde dock på att systemet med tillståndsbevis ansåges böra tillämpas i en väsentligt mer ingripande form. Det angåves sålunda bland annat, att rätt till fabrikation av viss materiel skulle kunna avböjas, att föreskrift kunde utfärdas om inhämtande av tillstånd före igångsättande av tillverkning av nytt slag av krigsmateriel etc. Därest ett dylikt system tillämpades, torde följden bliva ett osäkerhetstillstånd, vilket kunde medföra både ekonomiska och tekniska återverkningar av allvarlig art. Systemet avstyrktes därför.

Därest emellertid av orsaker, vilkas berättigande eller önskvärdhet undandroge sig generalstabens bedömande, det befunnes önskvärt, att regeringen bereddes tillfälle att mer ingående än nu skedde följa krigsmaterielproduktionen inom landet, syntes detta med minsta våda för försvaret kunna ernås genom en ökad *uppgiftsskyldighet* för tillverkare av krigsmateriel. Huruvida de av beredningen i detta avseende föreslagna formerna vore de mest ändamålsenliga eller de enda tänkbara, kunde dock ifrågasättas. Det syntes icke vara uteslutet, att en utbyggnad av redan befintliga former för uppgifters lämnande kunde tjäna det angivna syftet.

Chefen för marinstaben yttrar:

Mot införande av uppgiftsskyldighet för tillverkare av krigsmateriel funnes icke något särskilt att erinra ur försvarspolitisk synpunkt, om också vissa besvärligheter kunde uppstå för tillverkarna. Uppgifterna måste dock behandlas med den diskretion, som erfordrades för att icke tillverkare skulle utsättas för en för hans tillverkning skadlig insyn. Vad åter anginge tillståndstvång, förenat med uppgiftsskyldighet och kontroll, så syntes den skapa ett sådant osäkerhetstillstånd för vederbörande krigsmaterielindustri, att den kunde bliva för denna ytterligt ofördelaktig och därigenom försvåra upprätthållandet av en industri, som i och för sig allmänt erkändes som nödvändig ur försvarsberedskapssynpunkt.

Arméförvaltningen avstyrker ett kontrollsystem i form av tillståndstvång jämte statlig inspektion och tillägger, att om en utvidgad statlig kontroll av skäl, som ämbetsverket ej kände, skulle anses behövlig, densamma syntes böra anordnas i enlighet med det begränsade förslaget om uppgiftsskyldighet.

Flygstyrelsen säger sig bestämt avstyrka varje längre gående kontrollverksamhet än den redan tillämpade exportkontrollen.

Rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap yttrar:

Principiellt avstyrkte kommissionen, att ifrågavarande tillverkning, intill dess en internationell överenskommelse rörande kontrollåtgärder på detta område åvägabringades, bleve underkastad ett längre gående tvångssystem än den för närvarande tillämpade exportkontrollen, vilken i stort sett torde få anses ha fungerat tillfredsställande.

Skulle ur andra synpunkter än dem rikskommissionen hade att anlägga en utvidgad statlig kontroll rörande krigsmaterieltillverkningen anses behövlig, torde denna böra anordnas i form av ett rapportsystem med uppgiftsskyldighet anordnad i huvudsak enligt det av beredningen framlagda begränsade förslaget, dock att härigenom inhämtade upplysningar i lämplig omfattning gjordes tillgängliga för rikskommissionen och vederbörande militära myndigheter.

Införandet av ett kontrollsystem i form av tillståndstvång jämte statlig inspektion funne kommissionen av försvarsberedskapshänsyn ägnat att ingiva så allvarliga betänkligheter, att kommissionen härtill måste ställa sig helt avvisande.

Ledamoten av kommissionen, riksdagsmannen *A. J. Bärg* har i ett särskilt yttrande anfört följande:

Det vore självklart, att om föreliggande spörsmål såges uteslutande ur synvinkeln av de intressen rikskommissionen tillkomme att bevaka, inga som helst ingripanden mot krigsmaterielindustrien i för vårt försvarsväsen besvärande riktning befunnes önskvärda. Spörsmålets framförande måste dock förutsätta, att andra intressen gjort eller gjorde sig gällande. Det berodde då helt och hållet på innebörden av och styrkan i dessa andra intressen, huruvida och i vilken omfattning restriktioner för industrien kunde anses påkallade. Då ett närmare klargörande av sagda intressen icke föreläge, vore en avvägning mellan å ena sidan dessa och å den andra vårt eget lands försvarsintressen icke möjliga. Skulle nu graden och styrkan i eventuellt förefintliga internationella eller andra krav motivera en kontroll i den omfattning beredningen förordade, ville det — trots de begränsade möjligheter, som givits att bedöma denna sak — knappast förefalla troligt, att dessa åtgärder skulle, under ett förståndigt handhavande, verka så menligt för tillvaratagande av vårt lands försvarsintressen, att ett avstyrkande hade fog för sig.

Kommerskollegium yttrar i huvudsak följande:

Utan att förringa nödvändigheten av en möjligast effektiv kontroll beträffande efterlevnaden av gällande exportförbud ansåge kollegium kravet därpå knappast i och för sig kunna motivera så långt gående åtgärder, som av beredningen i kontrollsyfte påyrkats. De ifrågasatta kontrollåtgärderna syntes hava sin tyngdpunkt i hänsynstagandet till utlandets uppfattning rörande Sveriges inställning till frågan om åtgärder för genomförande av en internationell begränsning av rustningarna, och i övrigt till de internationella fredssträvandena. Bedömandet av den vikt och betydelse, som ur yttre politisk synpunkt ansåges böra fästas vid nu nämnda hänsyn, låge utom området för kollegii verksamhet och kompetens. Kollegium ville därför endast framhålla vikten av att de åtgärder, som av nu nämnda skäl ansåges böra vidtagas, ej utan synnerligen tvingande skäl borde få föregripa försvarets vitala krav och icke heller hithörande industriers fullt legitima intressen. Ur nu nämnda synpunkter

syntes emellertid icke några mera vägande invändningar kunna anföras mot införandet av sådan uppgiftsskyldighet rörande tillverkning av krigsmateriel, som av beredningen såsom ett första alternativ föreslagits.

Vad åter beträffade beredningens andra alternativa förslag till kontroll över den privata industrien syntes visserligen i och för sig någon mera tungt vägande erinran knappast kunna framställas mot förslaget till sådan ändring i näringsfrihetsförordningens § 8 d, varigenom tillverkning av krigsmateriel skulle jämställas med sprängämnestillverkning och sålunda vara underkastad koncessionstvång. Under förutsättning att redan existerande lojala tillverkare av hithörande materiel icke bereddes några större eller i varje fall oöverkomliga svårigheter att erhålla koncession för fortsatt bedrivande av sin fabrikation, ansåge kollegium icke några avgörande skäl kunna framställas mot en dylik ordning, därest densamma skulle befinnas av praktiska skäl nödvändig. Men vid genomförandet av härför erforderliga åtgärder och förhandlingar torde man böra framgå med nödig omsikt, så att icke industriens och landets intressen därvid skadades eller äventyrades.

Vissa av de hörda myndigheterna framhålla svårigheten att giva en lämplig definition å begreppet krigsmateriel samt ifrågasätta en begränsning av de varuslag, vilkas tillverkning skulle bliva föremål för statskontroll.

I detta avseende anför *rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap* följande:

Gränsen mellan vad som skulle anses som krigsmateriel och som annan materiel måste alltid bliva mycket flytande. Så som beredningen dragit denna gräns — nämligen i överensstämmelse med den, som låge till grund för nuvarande exportreglering — hade begreppet krigsmateriel emellertid uppenbarligen gjorts alldeles oskäligt omfattande. Därunder skulle sålunda komma att inbegripas åtskilliga varor, som huvudsakligen eller t. o. m. nästan undantagslöst användes för civilt ändamål. En på sådant sätt utsträckt kontrollverksamhet komme att omfatta tillverkningar vid företag, som icke själva ansåge sig vara tillverkare av krigsmateriel och som enligt gängse uppfattning icke framställde dylik. Den av beredningen föreslagna anordningen skulle vidare medföra risk för företag, som ur beredskapssynpunkt utförde beställningar av krigsmateriel för försvarets räkning men vilka eljest sysslade med civiltillverkning, att bliva underkastade en för dem besvärande kontroll. Visserligen skulle väl olägenheterna därvid kunna mildras genom en smidig tillämpning av licensieringsförfarandet. Men blotta risken för ett inordnande under det statliga tvångssystemet syntes befaras kunna betaga vederbörande företag intresset för att upptaga tillverknigar för försvarsändamål och syntes därför vara ägnad att försvåra förberedelsearbetet för industriens krigsorganisation.

Chefen för generalstaben ifrågasätter, huruvida icke det vore riktigare inskränka utredningen till kategorien vapen och ammunition.

Kommerskollegium anser sig icke hava anledning framställa erinran mot den föreslagna definitionen under förutsättningen att en eventuell kontroll begränsades till den omfattning, kollegium ansåge högst böra ifrågakomma.

Slutligen hava myndigheterna yttrat sig angående den föreslagna bestämmelsen om utestängande av utländska intressen uti ifrågavarande

industri, därvid å ena sidan framhållits olägenheterna av sådana intressen samt å andra sidan betonats betydelsen för sagda industri av samarbete i olika former med utländska intressenter.

I en till statsministern riktad, den 12 maj 1934 dagtecknad skrift har framställning om fullföljande av det genom krigsmaterielberedningens tillkallande tagna initiativet gjorts av förbundet för kristet samhällsliv, nationaltemplarorden, svenska ekumeniska nämnden, svenska freds- och skiljedomsföreningen, svenska krigstjänstvägrarförbundet, svenska sektionen av internationella kvinnoförbundet för fred och frihet, svenska skolornas fredsförening, svenska världsfredsmissionen, Sveriges godtemplares ungdomsförbund, ungdomens fredsförbund, ungdomsförbundet Heimdal samt vita bandets centralstyrelse. Därjämte har svenska världsfredsmissionen den 15 september 1934 till statsministern ingivit en vid dess årskongress 1934 antagen resolution, i vilken uttalas önskvärdheten av att åtgärder vidtagas för att avlägsna allt i svensk rustningsindustri investerat utländskt kapital och för att förhindra all export av krigsmateriel.

Departementschefen. I det yttrande till statsrådsprotokollet, vari statsministern motiverade igångsättande av en utredning angående statlig kontroll av krigsmaterielindustrien i Sverige, underströks betydelsen av dylika kontrollåtgärder såsom led i en följdriktig fredspolitik. De risker och olägenheter, som äro förenade med den enskilda, okontrollerade rustningsindustrien, torde jag icke behöva närmare utveckla. Det ligger i sakens natur att en industri, vars välstånd är beroende av staternas rustningar, skall vara i hög grad intresserad av att rustningspolitiken fullföljes i världen. Talrika vittnesbörd hava framkommit om det inflytande, som de mäktiga storföretagen inom denna produktionsgren kunnat utöva i olika länder, till förfång för försöken att hejda rustningarna och åstadkomma internationella uppgörelser om begränsning och minskning därav. I akten för Nationernas förbund har givits uttryck åt uppfattningen att den enskilda tillverkningen av krigsmateriel ingiver allvarliga betänkligheter och att åtgärder erfordras till förebyggande av de skadliga verkningarna av sådan enskild produktion. Såsom av den föregående redogörelsen framgår, hava ock under sista tidens förhandlingar vid nedrustningskonferensen i Genève — främst genom initiativ från Förenta Staternas sida — yppats utsikter till en internationell överenskommelse, avseende såväl statlig kontroll inom de anslutna länderna som även gemensam internationell kontroll.

I det nyss åberopade yttrandet av statsministern framhölls att, oavsett huruvida en internationell konvention kan åvägabringas under den närmaste tiden eller icke, det syntes erforderligt att de svenska statsmakterna vidtoge åtgärder varigenom fullständig statlig kontroll kunde er-

hållas över den svenska, relativt betydande krigsmaterielindustrien. I överensstämmelse med denna uppfattning hava de tillkallade utredningsmännen (»krigsmaterielberedningen») verkställt den undersökning och framlagt de förslag, som i det föregående refererats.

I direktiven för utredningen framhölls att den säkraste metoden för genomförande av kontroll över vårt lands rustningsindustri utan tvivel vore monopolisering av denna tillverkning för statens räkning. Krigsmaterielberedningen har emellertid på försvarspolitiska grunder förklarat sig icke kunna tillstyrka denna lösning. Utan att närmare ingå på de av beredningen anförda skälen mot inrättandet av ett statsmonopol finner även jag, att andra utvägar nu böra prövas.

Beredningen har i sådant hänseende framlagt två alternativa förslag. Enligt det ena förslaget skall tillverkare av krigsmateriel åläggas anmäla sin rörelse för en central kontrollmyndighet samt därefter vara underkastad en fortlöpande uppgiftsskyldighet beträffande de förhållanden, vilka kunna anses vara av betydelse för utövandet av kontrollen. Det andra förslaget, vilket beredningen för sin del förordat, går ut på att för tillverkning av krigsmateriel skall fordras ett av Kungl. Maj:t meddelat tillstånd, och att över den rörelse som bedrives med sådant tillstånd skall utövas en mera ingående tillsyn, närmast på grundval av avgivna deklarationer och av inspektioner, företagna av en särskild kontrollmyndighet.

Det förra förslaget, som egentligen endast innebär ett insamlande av ett statistiskt material för bedömande av omfattningen av vår ifrågavarande industri, synes mig vara alltför begränsat, om man utgår från att en verklig kontroll skall kunna utövas. Jag har därför vid valet mellan de båda förslagen stannat för det senare. I anledning av vad chefen för generalstaben anmärkt om olägenheterna av ett system med tillståndstvång vill jag framhålla, att Kungl. Maj:t enligt förslaget är oförhindrad att, där det prövas lämpligt, med hänsyn till vederbörande företags omfattning och hittillsvarande verksamhet, giva koncessionen en så vidsträckt avfattning att de befarade olägenheterna undvikas. I likhet med kommerskollegium anser jag några avgörande skäl ej kunna från den privata industriens sida framställas mot det förordade koncessionssystemet, under förutsättning att redan existerande lojala tillverkare av krigsmateriel icke beredas större svårigheter att erhålla koncession för fortsatt bedrivande av sin fabrikation. Till den angivna förutsättningen återkommer jag i det följande i samband med behandlingen av övergångsbestämmelserna.

Eftersom det ytterst är det enskilda vinstintressets fria spel, som framkallar de risker, vilka äro förbundna med den enskilda tillverkningen, vore det mest följdriktigt att söka finna en anordning, varigenom det enskilda vinstintresset eliminerades från denna produktion. Det kunde sålunda ifrågasättas att komplettera förslaget genom lagbestämmel-

ser om maximering i någon form av den vinst, som finge utgå till enskilda aktieägare i företag av denna art, ett förfaringssätt som tidigare använts vid begränsningen av enskilda vinstintressen inom t. ex. rusdryckshanteringen. Denna fråga har emellertid icke upptagits vare sig av krigsmaterielberedningen eller under de internationella överläggningarna i ämnet och har icke synts mig för närvarande äga aktualitet.

Bland de påtagliga olägenheter av den hittills rådande näringsfriheten på detta område, som det gäller att söka effektivt förebygga genom det nya kontrollsystemet, är möjligheten av utländskt inflytande inom den svenska krigsmaterielindustrien. Beredningen har starkt understrukit denna synpunkt. Redan den lagstiftning om bulvanförhållande i fråga om aktier i vissa bolag, som genomfördes vid förra årets riksdag, torde härutinnan vara av stor betydelse. Genom det av beredningen föreslagna kontrollsystemet skulle ytterligare garantier erhållas i detta avseende.

Även en annan med rustningsindustrien sammanhörande verksamhet, som dock icke varit föremål för beredningens övervägande, torde böra ställas under statlig uppsikt. Jag syftar härvid på den för närvarande alldeles okontrollerade agentverksamhet, som bedrives för avsättning av krigsmateriel från företag såväl inom landet som i utlandet. På grund av rustningsindustriens starkt internationella karaktär och under trycket av en hård och ofta osund konkurrens mellan olika företag inom ifrågavarande industri har denna agentverksamhet emellanåt tagit former, vilka från olika synpunkter äro ägnade att ingiva allvarliga betänkligheter. Det synes mig angeläget att i detta sammanhang någon anordning träffas, som medför möjlighet för staten att även i detta avseende utöva en önskvärd och erforderlig kontroll. Jag vill härvidlag jämväl erinra om den framställning, som av riksdagens militieombudsman gjorts i skrivelse den 16 augusti 1934 och som av chefen för försvarsdepartementet anmälts för Kungl. Maj:t den 16 januari 1935. Av nämnda framställning framgår, hurusom ett svenskt företag på grund av kontrakt med vissa utländska leverantörer av flygplan ävensom med en svensk dylik leverantör uppburit avsevärda provisionsbelopp å försäljningar till svenska flygvapnet av flygplan och delar därtill, i vissa fall utan att det provisionsberättigade företaget lämnat någon medverkan vid köpsluten och utan att köparen ens haft vetskap om agentförhållandet. Skrivelsen, däri militieombudsmannen hemställde om vidtagande av vissa åtgärder vid upphandling av materiel för flygstyrelsens räkning, har överlämnats till 1933 års upphandlingssakkunniga för att vara tillgänglig vid fullgörandet av det dem lämnade uppdraget.

För vinnande av erforderlig kontroll över nämnda agentverksamhet torde Kungl. Maj:t böra äga rätt att meddela förbud mot utövande inom riket av sådan verksamhet utan särskilt tillstånd av Kungl. Maj:t. Omfattningen av ett sådant förbud lärer bliva beroende av vad som kommer att innefattas under begreppet krigsmateriel. Kungl. Maj:t bör sedan

vid beviljande av eventuella tillstånd äga meddela nödiga föreskrifter till förebyggande av att dylik verksamhet äger rum under betingelser, som äro ur allmän synpunkt olämpliga. Det må anmärkas att, då krigsmateriel i någon avsevärd omfattning icke kan tänkas bliva inköpt av annan än svenska staten och av sådan tillverkare, som vidare bearbetar inköpt krigsmateriel, något legitimt behov av agentverksamhet i Sverige endast finnes i den mån nämnda köpare hava gagn därav.

Enligt det förslag till internationell överenskommelse rörande ifrågavarande förhållanden, varom jag tidigare talat, skall jämväl för *införseln* till vederbörande land av krigsmateriel fordras tillstånd av landets regering. Endast i fråga om visst slag av krigsmateriel är införseln till Sverige för närvarande underkastad reglering, i det att jämlikt 19 § vapenkungörelsen den 22 juni 1934 (nr 315) skjutvapen och ammunition i kungörelsens bemärkelse icke må till riket införas utan tillstånd av chefen för socialdepartementet. Det torde emellertid böra övervägas att i anslutning till nyssnämnda förslag för Sveriges del i samband med genomförande av den nu föreslagna kontrollen införa ett mera generellt förbud mot införsel av krigsmateriel utan tillstånd av regeringen. Då erforderliga föreskrifter i sådant avseende kunna meddelas av Kungl. Maj:t utan riksdagens medverkan, har jag icke funnit mig nu böra framlägga förslag därom.

Med utgångspunkt från vad jag nu anfört har jag låtit inom handelsdepartementet i anslutning till beredningens utkast utarbeta förslag till *förordning om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel m. m.* Bestämmelserna i detta förslag skola icke vara tillämpliga på kronans fabriker, verkstäder och förråd. Såsom beredningen förutsatt, böra sådana anordningar genom Kungl. Maj:ts försorg genomföras, att uppgifter tillhandahållas även från de statliga fabrikerna i lämplig utsträckning.

Enligt förslaget skall tillverkning av krigsmateriel ej få bedrivas utan tillstånd av Kungl. Maj:t. Vid sökande av sådant tillstånd skola uppgifter lämnas om det ställe, där tillverkningen skall äga rum, samt det eller de slag av krigsmateriel, sökanden ämnar tillverka.

Med hänsyn till vad jag nyss framhållit angående angelägenheten att begränsa utländska intressen i den svenska krigsmaterielindustrien har i förslaget upptagits en bestämmelse därom att tillstånd som nu avses skall kunna meddelas allenast svensk medborgare, svenskt handelsbolag, däri ej finnes utländsk bolagsman, eller svenskt aktiebolag, vars aktier äro ställda till viss man och i vars bolagsordning intagits förbehåll, som avses i 2 § lagen den 30 maj 1916 (nr 156) om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom eller gruva eller aktier i vissa bolag, m. m. I undantagsfall, t. ex. om ett redan befintligt företag, som huvudsakligen bedriver annan tillverkning, av någon anledning upptager tillverkning

av krigsmateriel i ringa omfattning, torde eftergift böra kunna beviljas från nu nämnda krav. Givetvis kan Kungl. Maj:t, när skäl därtill äro, vid meddelande av tillstånd ålägga sökanden vidtaga särskilda åtgärder till förhindrande eller begränsning av utländskt inflytande å verksamheten ifråga. Tillstånd torde böra beviljas tills vidare och kunna återkallas, när skäl därtill äro. Anledning till återkallelse av givet tillstånd kan förekomma exempelvis om tillverkaren väsentligen åsidosatt givna föreskrifter eller om ny lagstiftning eller tillkomsten av ett internationellt avtal gör det angeläget att företaga en ny prövning av villkoren för tillstånds meddelande.

Beredningen har vid försök att definiera begreppet krigsmateriel stannat vid att föreslå en uppräkning av de varuslag, som skola vara underkastade tillverkningskontrollen. Därvid har beredningen utgått från att de varuslag, vilka enligt förut nämnda kungörelse av år 1930 äro exportförbjudna, också skola vara föremål för tillverkningskontroll, men att Kungl. Maj:t vid behov skall kunna ändra förteckningen på sådana varuslag. Det är givetvis förenat med stora svårigheter att fullt tillfredsställande giva en uttömmande definition å begreppet krigsmateriel och det av beredningen föreslagna sättet att lösa frågan synes mig därför lämpligt. Jag vill dock erinra om att bland de varuslag, som nu falla under ifrågavarande exportförbud, jämväl förekomma sådana, som icke utgöra krigsmateriel i egentlig mening. Då Kungl. Maj:t bör hava möjlighet att när som helst företaga ändring i fråga om de uppräknade varuslagen, stadgas i förslaget endast, att Kungl. Maj:t skall förordna vad med krigsmateriel skall förstås.

Har Kungl. Maj:t meddelat tillstånd till tillverkning av krigsmateriel, skall sådan tillverkning stå under statens kontroll, och denna kontroll skall utövas av en av Kungl. Maj:t för sådant ändamål utsedd kontrollmyndighet. Jag skall senare återkomma till frågan om denna myndighet.

I vilken omfattning kontrollen bör utövas skall i första hand bestämmas av Kungl. Maj:t vid tillstånds beviljande, varvid Kungl. Maj:t meddelar de föreskrifter och villkor, vilka kunna finnas erforderliga för tillståndets åtnjutande. I författningen har dock särskilt föreskrivits, att tillverkare skola till kontrollmyndigheten avlämna deklarationer rörande tillverkningen. Deklarationerna skola avgivas enligt av Kungl. Maj:t närmare meddelade föreskrifter.

Tillverkare skall vara skyldig hålla sina handelsböcker med tillhörande handlingar, såvitt de avse den ifrågavarande tillverkningen, tillgängliga för kontrollmyndigheten. Vidare skall kontrolltjänsteman vara berättigad erhålla tillträde till tillverkares fabrik och tillverkare skyldig meddela kontrollmyndigheten alla begärda upplysningar angående inneliggande beställningar, tillverkningen och därmed sammanhängande förhållanden samt ställa sig till efterrättelse de föreskrifter, som av Kungl.

Maj:t eller myndigheten meddelas för erhållande av en betryggande kontroll.

I fråga om den nämnda agentverksamheten upptager förslaget ett stadgande, att Kungl. Maj:t skall äga förordna, att verksamhet inom riket såsom agent för tillverkare av krigsmateriel icke skall få utövas utan tillstånd av Kungl. Maj:t. Har sådant förordnande givits, skall Kungl. Maj:t äga att vid beviljande av tillstånd meddela de särskilda föreskrifter och villkor, vilka kunna finnas erforderliga för tillståndets åtnjutande.

Förslaget innehåller dessutom ansvars- och åtalsbestämmelser. För tillverkning utan vederbörligt tillstånd skall straffet utgöra dagsböter eller fängelse, varjämte det olovligen tillverkade eller dess värde skall vara förverkat. Tillverkare, som underlåter att ställa sig till efterrättelse vad enligt förordningen eller med stöd av densamma meddelade föreskrifter åligger honom eller som mot bättre vetande avgiver oriktig eller ofullständig uppgift i deklaration eller eljest angående omständighet, varom det ålegat honom att lämna upplysning, skall straffas med dagsböter.

Förordningen torde böra träda i kraft den 1 juli 1935, då även kontrollmyndigheten skulle vara organiserad. Den, som vid denna tid bedriver tillverkning av krigsmateriel, bör emellertid äga fortsätta därmed till dess ansökan om tillstånd hunnit bliva prövad. Sådan ansökan bör göras senast den 30 september 1935. Vid prövningen av koncessionsfrågor synes den grundsatsen böra iakttagas, att redan existerande lojala tillverkare av hithörande materiel medgivas att fortsätta sin tillverkning, givetvis med iakttagande av de föreskrifter, som kunna i samband med koncessionen meddelas.

Vad slutligen angår frågan om anordnandet av det organ, åt vilket handhavandet av de med förordningens tillämpning förenade bestyren skall anförtros, har beredningen förordat inrättandet av en fristående central tillsynsmyndighet, förslagsvis benämnd krigsmaterielinspektionen. Såsom chef för denna skulle förordnas en för uppdraget särskilt kvalificerad person, varjämte skulle såsom ledamöter utses förslagsvis fyra personer, representerande teknisk, ekonomisk, militär och utrikespolitisk sakkunskap. Myndigheten skulle anställa den biträdande personal, som kunde erfordras. Beredningen har framhållit, att det utöver den centrala kontrollen sannolikt skulle för vissa företag erfordras en inspektion rörande olika på de skilda arbetsplatserna förekommande förhållanden. Denna borde verkställas av hos myndigheten anställda befattningshavare med företrädesvis teknisk utbildning, varjämte även kunde ifrågakomma av myndigheten anlitade eller hos denna anställda personer med revisions-teknisk sakkunskap.

Beredningen har för det fall att man icke ansåge sig böra tillskapa ett fristående organ föreslagit, att hithörande frågor skulle handläggas av en i handelsdepartementet anställd särskild föredragande, vilken skulle

biträdas av underordnad personal i erforderlig utsträckning. Därjämte skulle emellertid för ärendenas behöriga utredning och för avgivande av yttranden och förslag av Kungl. Maj:t förordnas lämpligt antal sakkunniga inom departementet, representerande den expertis av olika slag, som nyss berörts.

Vid övervägande av denna fråga har jag funnit mig icke böra för närvarande förorda beredningens förslag om inrättande av en särskild fristående tillsynsmyndighet. Svårigheten att på förhand beräkna omfattningen av de med det ifrågasatta kontrollsystemet förenade arbetsuppgifterna manar till försiktighet vid bestämmandet av organisationens omfång. Därtill kommer, att beslutanderätten i fråga om tillstånd att tillverka krigsmateriel ävensom i åtskilliga därmed sammanhängande frågor, som skulle handläggas av kontrollmyndigheten, bör förbehållas Kungl. Maj:t.

Dessa omständigheter hava synts mig tala för den av beredningen alternativt föreslagna anordningen att inordna kontrollmyndigheten i Kungl. Maj:ts kansli. Visserligen torde större delen av myndighetens uppgifter icke bliva av samma art som departementens arbete i övrigt med kanslimässig beredning av konseljärenden. Men å andra sidan böra åtskilliga fördelar ligga däri, att de hithörande ärenden, som ankomma på Kungl. Maj:ts prövning, kunna förberedas direkt inom vederbörande departement och att kontrolltjänstemannen får tillfälle att i egenskap av föredragande i statsrådsberedningen omedelbart utveckla sin mening.

I likhet med beredningen har jag funnit att kontrollmyndigheten lämpligen bör förläggas till handelsdepartementet, till vilket departement handläggningen av ärenden rörande exportförbudet å krigsmateriel redan hör. Vad beträffar de av beredningen föreslagna sakkunniga, vilka skulle biträda kontrollmyndigheten, synes behovet därav kunna tillgodoses dels genom hörande av vederbörande myndigheter eller organisationer, dels ock genom samråd med för ändamålet utsedda representanter för vederbörande myndigheter.

I en inom handelsdepartementet upprättad promemoria har förslag uppgjorts angående organisationen av och kostnaderna för en sålunda till handelsdepartementet förlagd kontrollmyndighet. Enligt detta förslag skulle — på extra stat — å departementets stat uppföras en befattning i lönegraden B 30, vars innehavare skulle benämnas krigsmaterielinspektör, samt en assistentbefattning i lönegraden B 24. Såsom biträde med renskrivning o. dyl. åt nämnda befattningshavare skulle anställas ett e. o. kontorsbiträde i lönegraden B 4. Med tillägg av provisoriskt dyrortstillägg, förslagsvis beräknat till 500 kronor, och dyrtidstillägg, förslagsvis beräknat till 1,700 kronor, skulle bruttoavlöningskostnaderna för förenämnda tre befattningshavare uppgå till ett sammanlagt belopp av (11,460 + 8,580 + 2,052 + 500 + 1,700 =) 24,292 kronor eller i avrundat tal 24,300 kronor. För expenser borde beräknas ett belopp av 1,000 kronor

och för reseersättningar ett belopp av 3,000 kronor. Då kostnaderna för krigsmaterielinspektionen vore avsedda att helt täckas genom bidrag från vederbörande koncessionerade företag borde å riksstatens inkomstsida i anledning därav uppföras under titel »Avgifter för statskontroll å krigsmaterieltillverkningen» ett belopp av 28,300 kronor.

Beträffande krigsmaterielinspektörens och assistentens arbetsuppgifter framhölls i promemorian följande: Krigsmaterielinspektören skulle i första hand handhava ärenden, föranledda av förordningen angående tillverkning av krigsmateriel. Han skulle således bereda och för chefen för handelsdepartementet föredraga frågor om tillstånd att tillverka krigsmateriel, om indragning eller förändring av dylika tillstånd samt om sådana åtgärder i anledning av den fortlöpande kontrollen å ifrågavarande företag, vilka påkallade Kungl. Maj:ts prövning. Krigsmaterielinspektören skulle vidare handhava utövningen av omförmälda kontroll, i vilket avseende han särskilt skulle hava att granska inkommande deklarationer och andra uppgifter, inhämta för kontrollen erforderliga upplysningar samt företaga tjänsteresor för utövande av lokal inspektion. Krigsmaterielinspektören skulle därjämte följa och studera utvecklingen i utlandet på krigsmaterielindustriens område samt föreslå därav betingade åtgärder. Slutligen kunde även ett visst samråd med krigsmaterielinspektören möjligen ifrågasättas beträffande ärenden rörande undantag från gällande exportförbud å krigsmateriel, vilka ärenden f. n. handlades å handelsdepartementets andra byrå. Assistenten skulle vara biträde åt krigsmaterielinspektören. Han borde under krigsmaterielinspektörens tjänsteresor och ledigheter även kunna förordnas såsom vikarie för denne. För deltagande i den lokala tillsynsverksamheten borde även assistenten företaga tjänsteresor. Såväl krigsmaterielinspektören som assistenten borde förordnas av Kungl. Maj:t.

I anslutning till innehållet i denna promemoria hava i innevarande års statsverksproposition för budgetåret 1935/1936 under tionde huvudtiteln äskats medel för en sådan organisation, som i promemorian föreslagits. Sålunda hava under avlöningsanslaget till handelsdepartementet upptagits kostnader för avlöningar till en krigsmaterielinspektörsbefattning i lönegraden B 30 och en assistentbefattning i lönegraden B 24, båda å extra stat, ävensom till ett extra kvinnligt biträde i lönegraden B 4. I anslagsposten »Särskilda löneförmåner till ordinarie och icke-ordinarie tjänstemän» har beräknats kostnaden för provisoriskt dyrortstillägg åt ifrågavarande befattningshavare med 500 kronor. Av handelsdepartementets omkostnadsanslag, som slutar å 34,000 kronor, hava för de med förevarande kontroll förenade utgifter för expenser och reseersättningar beräknats belopp av 1,000 respektive 3,000 kronor. För täckande av kostnaderna har å riksstatens inkomstsida under titel »Avgifter för statskontroll över krigsmaterieltillverkning» uppförts ett belopp å 28,300 kronor.

Över nämnda promemoria hava infordrade yttranden avgivits den 9 januari 1935 av statskontoret och den 16 i samma månad av allmänna civilförvaltningens lönenämnd.

Statskontoret har till en början anfört, att mot förläggandet till Kungl. Maj:ts kansli av den tillämnade kontrollen över krigsmaterieltillverkningen kunde ur organisatorisk synpunkt vissa erinringar göras. De arbetsuppgifter, vilka skulle komma att åvila det blivande kontrollorganet, syntes nämligen allenast till relativt ringa del komma att avse den omedelbara beredningen av ärenden för Kungl. Maj:ts avgörande, medan huvudparten av verksamheten torde komma att omfatta rent administrativa uppgifter, särskilt själva kontrollverksamheten, och alltså närmast borde hänföras till centralt ämbetsverk eller annan underordnad myndighet. Statskontoret har emellertid — med erinran om liknande förekommande fall — då intet av våra centrala ämbetsverk syntes vara ägnat att omhänderhava ifrågavarande kontrolluppgifter och det med hänsyn till den tillämnade organisationens jämförelsevis ringa omfattning knappast kunde ifrågasättas att för ändamålet anordna ett fristående centralt organ, icke velat göra erinran mot den i promemorian föreslagna anordningen.

Vad beträffar den föreslagna personaluppsättningen samt personalens anställnings- och avlöningsförhållanden har statskontoret — under framhållande av vanskligheten att på förhand tillförlitligen bedöma omfattningen och i viss mån även beskaffenheten av det arbete, som komme att åvila den nya inspektionen — ifrågasatt om de blivande arbetsuppgifterna, möjligen bortsett från den första organisationstiden, skulle kunna bereda full sysselsättning åt tvenne så kvalificerade befattningshavare som den föreslagna krigsmaterielinspektören och hans assistent. Statskontoret har därvid framhållit att de för assistenten tilltänkta arbetsuppgifterna möjligen skulle kunna anförtros åt innehavaren av någon på handelsdepartementets stat redan uppförd tjänst. Ämbetsverket, som funnit det knappast motiverat att redan från början göra nämnda båda tjänstemän till befattningshavare å extra stat med därav följande lönegradsplacering och pensionsrätt, har föreslagit att ifrågavarande funktionärer tillsvidare, intill dess närmare erfarenhet vunnits, avlönades med arvoden, vilkas storlek av Kungl. Maj:t bestämdes och avpassades efter vederbörandes arbetsuppgifter, meriter och eventuella tidigare tjänsteställning. Statskontoret har i sådant avseende föreslagit såsom arvode åt krigsmaterielinspektören ett belopp av högst 10,000 kronor, motsvarande avlöning enligt 29:e löneklassen i allmänna civilförvaltningens avlöningsreglemente. För arvode åt assistenten skulle icke behöva räknas med högre belopp än 5,000 kronor, särskilt som heltidstjänstgöring året om knappast torde bliva behövlig. Det syntes, framhåller statskontoret, vara värt att tagas under övervägande, huruvida icke för assisten-

tens göromål skulle kunna anlitas någon officer å övergångsstat, i vilket fall arvodet torde kunna ytterligare reduceras.

Vad angår för renskrivning m. m. erforderlig biträdeshjälp anser statskontoret full sysselsättning året runt för ett kontorsbiträde näppeligen kunna beredas, varför det skulle vara tillfyllest att vederbörlig anslagspost å handelsdepartementets avlöningsstat förstärktes med visst mindre belopp, förslagsvis 1,000 kronor.

Särskilt belopp för expenser har statskontoret ansett ej erforderligt. Mot det föreslagna beloppet till reseersättningar har statskontoret icke gjort erinran.

Allmänna civilförvaltningens lönenämnd har jämväl påpekat svårigheten att på förhand bedöma omfattningen och i viss mån beskaffenheten av tillsynsmyndighetens arbetsuppgifter samt uttalat, att det därför knappast vore möjligt att bilda sig en uppfattning om de kvalifikationer, som borde ställas å inspektionens befattningshavare, och de löneförmåner, som borde tillkomma dessa. Lönenämnden har beträffande den föreslagne inspektören framhållit, att en person med för uppgiften tillräckligt höga kvalifikationer knappast kunde förvärvas, om avlöningsförmånerna bestämdes på det sätt, som angivits i promemorian. Lönenämnden har ej heller ansett sig kunna uttala något bestämt omdöme, i vad mån avlöningsförmånerna för den föreslagna assistenten — därest en sådan befattningshavare ansåges redan från början böra anställas — vore ur rekryteringssynpunkt lämpligt avvägda. Lönenämnden har med hänsyn härtill förordat, att inom ramen för inflytande avgiftsmedel till Kungl. Maj:ts disposition ställdes ett lämpligt belopp för ändamålet, förslagsvis 30,000 kronor, ävensom att Kungl. Maj:t erhölle bemyndigande att anställa och — lämpligen i form av årliga arvoden — avlöna den personal, som kunde visa sig erforderlig för utövandet av den tilltänkta statskontrollen. Härigenom skulle Kungl. Maj:t erhålla större möjlighet att efter omständigheterna förfara beträffande löneförmånernas avvägande.

Ehuru de av statskontoret och lönenämnden sålunda anförda synpunkterna icke kunna frånkännas visst berättigande, anser jag dock med hänsyn till önskvärdheten att redan från början erhålla en relativt fast organiserad kontrollmyndighet övervägande skäl tala för att vidhålla de i statsverkspropositionen i ifrågavarande avseende gjorda framställningarna. Närmare föreskrifter angående ifrågavarande befattningshavares åligganden torde framdeles böra meddelas av Kungl. Maj:t.

Såsom jag tidigare anfört äro de beräknade kostnaderna för kontrollen avsedda att bestridas av de företag, vilka erhållit vederbörligt tillstånd att tillverka krigsmateriel, varför också som inkomst å riksstaten upptagits ett mot anslagsposterna svarande belopp av 28,300 kronor. Enligt förslaget till förordning skall bidrag till dessa kostnader utgå efter

visst för samtliga tillverkare lika förhållande till det fakturerade värdet av försåld krigsmateriel. Erforderliga bestämmelser härom böra i sinom tid utfärdas av Kungl. Maj:t.

Föredragande departementschefen hemställer härefter, att förutnämnda inom handelsdepartementet utarbetade förslag till *förordning om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel m. m.* måtte genom proposition föreläggas riksdagen till antagande.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen, att proposition av den lydelse, bilaga till detta protokoll utvisar, skall avlåtas till riksdagen.

Ur protokollet.

Nils Sehlberg.

350236. Stockholm, Isaac Marcus Boktryckeri-Aktiebolag, 1935.